

מאמר ראשון

יפו – תל-אביב

וגוש דן

"וְאָבּוֹא אֶל הַגּוֹלָה
תֵּל אֲבִיב, הַיִּשְׁבִּים אֶל נְהַר כְּבָר...
וְיִהי דָבָר הַזֶּה אֵלַי לְאִמֶּר..."

יחזקאל ג, טרטז

"פה עיר הקודש יפו ת"ו, יש לחבב
מצד שהיא גבול המסומן בתורתינו הקדושה: גבול ים".
שבה הובאו הדוברות לשלמה המלך ע"ה
לבנין בית המקדש, כמ"ש בדברי הימים
ולשיטת הירושלמי נעשה הנס לניקנור
גם כן פה עיר הקודש בנמל יפו".

אגרת לט מאגרות הראי"ה

תוכן המאמר מעבר לדף

תוכן המאמר

13.....	הקדמה
14.....	חלק ראשון : יפו בתנ"ך
14.....	א. גוש דן
16.....	ב. העיר יפו
17.....	ג. י"ח ערים
19.....	ד. יפו ובית המקדש
21.....	ה. יפו בבנין בית המקדש השני
22.....	ו. היופי ויראת ד'
24.....	זְמַה שֶׁל יָפוּ
25.....	חלק שני : שליחותו של יונה הנביא
25.....	ז. תכלית לאומית נפרדת
26.....	ח. לידתו ותחילתו של יונה הנביא
27.....	ט. יונה זו הנשמה
30.....	י. יונה כתלמידו של אלישע הנביא
30.....	יא. חידוש פני הממלכה במשיחת יהוא
32.....	יב. השפעתו על הרחבת הגבולות
32.....	יג. שליחותו האחרונה לנינוה בירת אשור
33.....	יד. מירושלים ליפו ומיפו לירושלים
35.....	טו. תל אביב בגלות בבל
38.....	חלק שלישי : שליחותו של הראי"ה בתל אביב יפו
38.....	טז. יפו בתקופת הגלות — רקע היסטורי
39.....	יז. הציונות והרצל
40.....	יח. הראי"ה קוק לרבנות יפו
43.....	יט. תל אביב
44.....	כ. בית הכנסת הגדול בתל-אביב
48.....	כא. אזרחות כבוד ונאום הפרידה
49.....	יפו לעתיד לבוא בדברי חז"ל
51.....	נספח א

הקדמה

העיר תל אביב היא העיר הראשונה שנוסדה מאז גלינו מארצינו, היא מהווה את המרכז העירוני הגדול ביותר של האומה, כמפעלה של הציונות בראשית צמיחת גאולתינו המתחדשת.

תל אביב נבנתה על יסודות העיר יפו העתיקה, הנזכרת בנביאים, והמרכז העירוני של גוש דן נבנה בנחלת שבט דן המקורי, כמבואר בתנ"ך.

שבט דן היה מרובה באוכלוסין, אנשים בעלי מלאכה ואומנות, וגבורי חיל. משבט דן היו עוזרים וסומכים לשבט יהודה בבניית המשכן והמקדש שבירושלים. העיר יפו היתה את עיר הנמל של ירושלים, מקום שדרכו תעבור הסחורה לעיר הקודש. תכונותיה כעיר נמל ומסחר צריכות להיות בסיס אל הקדושה שבישראל, בעיקר במרכזה הרוחני שבירושלים. תכונות אופי סמויות אלו ואחרות, החבויות בגוש דן, בתל אביב ובאנשיה חזרו ונתעוררו שוב בדורות אלו, בראשית צמיחת גאולתינו.

הראייה קוק זצ"ל שהיה שליח אלקי ממרום להודיע לאומה את תפקידה בסדרי הגאולה שאנו חיים בהם, נבחר לכהן כרבה הראשי של יפו והמושבות, כדי להכשיר את בנינה של הציונות אל תפקידה האלקי המיועד לה — בירושלים, כ"עבד לעם קדוש על אדמת הקודש — החונה פה עיה"ק יפו והמושבות". מתחילת דרכו בא"י ביפו, יצאו "אורות" הדרכתו בכל עניני הגאולה לכל עם ישראל לדורותיו.

העיר תל אביב מבטאת את מרכז הגוף הלאומי של עם ישראל, המתדמה בצורתו החיצונית לכל תבנית עירונית מדינית של כל עם ומדינה, אך בפנימיותו הינו גוף לאומי קדוש. **יפיה של יפו וכחה של תל אביב צריכים לינוק ולהתעצם מכחה של תורה והשראת השכינה שבירושלים עיר הקודש והמקדש.** הגוף הלאומי ימצא את תכלית חייו ומנוחתם באידיאל הקודש הרוחני של האומה, והענין הרוחני הנשמתי בישראל ימצא את מנוחתו והשלמתו רק בהתאחדו עם הגוף הלאומי הקדוש, בשלימות תבניתו.

חלק ראשון

יפו בתנ"ך

א. גוש דן

גוש דן של ימינו נקרא על שם נחלת שבט דן שבתחומו הוא נמצא. איזור זה מרובה באוכלוסין רבים, יותר מכל איזור אחר בארץ. הוא מהווה מרכז סחר ותעשייה, אומנות וכל מלאכה. ובהיותו שוכן בצד מערב, בשפילת חוף הים הוא מהווה את "העורף", עמוד השדרה האחורי של האומה הישראלית השוכנת בציון.

לתופעות אלו שבמהלך חיינו המתחדשים, יסודות עתיקים במהות ענינו של שבט דן:

דן היה הבן הראשון שנולד מן השפחות, הוא בנה של בלהה, שהיתה שפחת רחל. אמנם מיד משנולד הסכימו לאה ורחל ביניהן, שתהיינה השפחות משוחררות, כדי שיהיו גם בני השפחות להן כבנים, ולא כעבדים. כדי שלא יהיו מעמדות מחולקים בזרעו של יעקב; ולא יאמרו הללו בני כשירים והללו כעבדים. על כן מפורש בפסוק בלידת דן "ותלד ליעקב בן" (בראשית ל, ה) — "כי היו כולם בני יעקב לירשו, והיו כולם רצויים לזכרון לפני ד', באיפוד ובחושן, ללמדינו שכל אחד מהם נחשב ליעקב זרעו המיוחס אחריו" (ספורנו ורמב"ן שם).

לידתו של דן מבלהה, נהיתה מתוך רצונה העז והמפורש של רחל, לבנים: "ותאמר אל יעקב הבה לי בנים, ואם אין מתה אנכי" (ל, א). מתוך כך זכתה ונולד דן, שהוא "שבט המרובה באוכלוסין" (בראשית רבה פע"א, יא). רבוי אוכלוסין מורה על אהבת החיים, המשכס והתפתחותם. קיום הבטחת ד' לאבות "ושמתי את זרעך כחול הים, אשר לא יספר מרוב" (בראשית לב, יב).

משמעות רבה יש לסידור שבטי ישראל סביב המשכן, בדרך הילוכם במדבר. **שבט דן היה בצפון** (במדבר ב, כה), אולם בזמן מסע המחנות, נסע ראשונה שבט יהודה שהיה במזרח, ואחריו שבטי הדרום והמערב, ולבסוף **שבט דן שהיה "המאסף לכל המחנות"** (במדבר י, כה). סיבת הדבר לפי חז"ל היא בגלל רבוי האוכלוסין. ריבוי אוכלוסין גורם להתנהל ביתר איטיות, בשימת לב לכל ריבוי העם הגדול.

יש להבין כי "רבוי אוכלוסין" מובנו ברכה אלקית השרויה בחמריות. ברכה אלקית זו מביאה לשפע של מידות ותכונות, השרויות ומופיעות בחיצוניותן כתכונות טבעיות אנושיות. יעקב בירך את דן: "יהי דן נחש עלי דרך שפיפון עלי ארח הנושך עקבי סוס ויפול רכבו אחור" (בראשית מט, יז). זו היא **מידת הגבורה**. גם משה רבנו בירכם בגבורה "דן גור אריה יזנק מן הבשך" (דברים לג, כב). בהיות שבט דן המאסף לכל המחנות, הוא היה **שומר על ישראל כנגד הרוצים להתקיפם מאחור**. לא רק בגלל חולשת הדרך אלא כצבא ערוך ומסודר העומד הכן למלחמה כנגד גויים החושבים להתקיף את ישראל מצידם האחורי, החלש. (וכדרך הנהוג בצבא ובמסע, שהמפקד מוביל בראש וסגנו מאחוריו, המאסף). לימים, משנכנסו ישראל לא"י, נולד שמשון בשבטם, הידוע בקדושת גבורתו האלקית נגד הפלשתים.

צד צפון (בסדר חניית השבטים סביב המשכן) מורה על **העושר**: "מצפון זהב יִאֲתָה" (איוב לו, כב). "הרוצה להעשיר יצפין" (ב"ב כה:)¹. ברכת ד' השרויה בדת מולידה בהם יכולת התעסקות בענייני מסחר וכלכלה, זהב וכסף ולבוא לידי עשירות. העושר אינו בא מאליו, דרושה לכך הכנה נפשית, חכמת חיים מתאימה והשתדלות רבה, שעל ידה האדם והעם מתברכים בעושר. ברכת ד' זו הביאה אותם גם לידי **זהירות מופלגת בממון חבריהם**, וכעדות חז"ל עליהם, שכל דבר אבידה שהיה נופל ונאבד למישהו מישראל בדרך הליכתם, היו בני דן אוספים ומחזירים לבעליהם.

במקום שאהבת החיים מתגלית במלא עוצמתה, מתהווה לעינינו שבט מופלא כזה כשבט דן. — דן הוא המרובה באוכלוסין, הוא הממולא בלעז ובגבורה, והוא בעל חכמת חיים ותבונה, להעשיר את החיים בכל צרכיהם.

סדרי חיים כאלה, צריכים הם משנה זהירות וגדר, בפני כל פריצה בעריות, וכל סטיה מדרכי ישראל. ואמנם בכל השבטים נשמרה קדושת ישראל בשלמותה, מלבד אשה אחת משבט דן, שנבעלה למצרי בעודה במצרים (ויקרא כד, י-יא וברש"י). **אולם שבט דן שמרו על קדושת מחניהם**, ומשבא בן הישראלית הזו, להצטרף אליהם, דחוהו כולם מאצלם ולא קבלוהו, עד שיצא הלה וגידף, והומת בדבר ד' ע"י כל ישראל.

1. ע' ברכות ה: "הנותן מיטתו בין צפון לדרום הוין לו בניים זכרים שנא' יוצפונך תמלא בטנם ישבעו בניים" וכו'. וע' בזהר פנחס דף רמה: "הרוצה להעשיר יצפין — יתן שלחן לצפון" וכו'.

מלאכת המשכן עצמה נעשתה ע"י תכונת האומנות המבורכת של שבת דן. האדריכל הראשי במלאכה היה "בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה", ואיתו סגנו "אהליאב בן אחיסמך למטה דן" (שמות לה, לד). רש"י מבאר שאהליאב היה מן הירודין שבשבטים מבני השפחות, ואעפ"כ השנהו הקב"ה לבצלאל, שהיה מגדולי השבטים, במלאכת הכנת המשכן לד'. תכונת האומנות המעשית "לעשות כל מלאכת חרש וחושב ורוקם... עושי כל מלאכה וחושבי מחשבות" מתת אלקית היא, שזכו בה בני שבת דן המוכנים בנפשותם לכך.

לסיכום: שבטו של דן היה מרובה באוכלוסין, ובעל תכונות מעשיות חשובות של גבורה, עושר ואומנות שהיו משמשות את הקדושה האלקית שבישראל. גם גוש דן שבימינו מרובה מאד באוכלוסין, בו מתפתחת האומנות, הגבורה והעושר של מדינת ישראל, בראשית צמיחת גאולתינו. תכונות אלו צריכות לשמש חיזוק לאומה הישראלית, ולמרכזה שבירושלים.

בנוסף לכך היו גם שבט דן מאספים לכל מחנה ישראל במדבר, וכך גם גוש דן שבימינו הוא העורף האחורי של העם. בלשון הקודש, המזרח מכונה בשם קדמה והמערב הוא הצד האחורי. ים התיכון מכונה "הים האחרון" (דברים יא, כה לד, ב זכריה יד, ח).

לחם ולברכתם החמרית של בני שבת דן חשיבות עליונה כאשר הם משמשים את תכלית הקדושה של האומה הישראלית, אך דוקא בשל כך, צריכים הם משנה זהירות שלא תתגבר החמריות והגבורה בעזות של חוצפה נפרדת, ושלא יצאו מגבול הקדושה.

ב. העיר יפו

העיר יפו מוזכרת לראשונה בתחום נחלתו של שבט דן (יהושע יט). התאמת הנחלות לשבטים, נעשתה ע"י גורלות, בפני יהושע מנהיג הדור, וע"י האורים והתומים ברצון ד'. מבין שבעת השבטים שנחלתם התבררה בגורל, שבט דן הוא השביעי, האחרון שבהן.

שמונה עשרה ערים מוזכרות בחלקו של דן, והן מסודרות כפי הנראה ממזרח למערב. האחרונה מביניהן היא העיר יפו שעל יד הירקון, כפי שנאמר "ומי הירקון, והרקון מול יפו" (יהושע יט, מו).

מענין הדבר שלא נזכר בפירוש סכום מנין ערי דן, כפי שהדבר מפורש אצל שאר השבטים. ויתכן שלא דבר מקרי הוא, כי הלא מסופר שלאחר שנים יצאו

אנשים משבט דן צפונה, וכבשו עיר נוספת — ליש (המכונה בספר יהושע: לשם), וקראוה בשם שבטם "דן" (שופטים פרק יח). עיר זו שבצפון הארץ היתה העיר התשע עשרה, ויתכן שבגלל כיבוש התרחבותם זה לא סוכם מנין הערים שניתנו להם מתחילה בגורלות.

תכונת נפשם של בני שבט דן, ועובדת כיבושם עיר נוספת בצפון, נאמרה להם כבר מפורשות בברכת משה "דן גור אריה יזנק מן הבשך", ואמנם זכו וכבשו את העיר "ליש" בצפון, באיזור נחל דן של היום. שם הוא מוצא הירדן, מקור המים של הארץ כולה, מים המחיים אנשים, חקלאות ובהמה רבה.

אך הפרדותה של עיר זו מתבור אל השבט כולו, ואל מטרתו העיקרית (שתבואר בהמשך) גרמה להם לקלקול ולהשחתת דרך. עיר זו הציבה בתוכה את פסל מיכה, שהיה מתחרה עם עשן המערכה של המשכן, והיה קטרוג גדול לישראל, אלמלא הזכות הגדולה של הכנסת אורחים שהיתה למיכה: "שפיתו מצויה לאורחים ולשבים". עיר זו גם הירשתה להעמיד בתוכה את עגל הזהב של ירבעם, שרצה בכך להדיח את שבטי ישראל מלעלות לירושלים.

נראה כי יפו המוזכרת כאחת מערי שבט דן, משלימה את יסוד החיים הלאומיים, הטבעיים והכלכליים בישראל, בקביעות מקומה ליד הים האחרון, ובכיוון היותה ממערה לירושלים מקור הקודש.

בתורה נרמז מקומה של יפו בכללות בגבול ארץ ישראל המערבי, "וגבול ים והיה לכם הים הגדול וגבול" (במדבר לד ה). אמנם מרבוי הלשון למדו חז"ל שגבול קדושת א"י אינו על החוף עצמו, אלא עד לקו דמיוני המתוח בין נהר מצרים שבדרום להרי הלבנון שבצפון. אך עם זאת גבול קדושת הישוב של א"י במערב הוא בקצה נחלת השבטים, בערים שעל חוף הים. (ובדרך רמז: "וגבול ים" בגימטריא "יפו"). וכך גם כתב מרן הראי"ה זצ"ל (באגרת לט מאגרות הראי"ה): "פה עיר הקודש יפו ת"ו, יש לחבב מצד שהיא גבול המסומן בתורתנו הקדושה: גבול ים".

ג. י"ח ערים

המספר י"ח ערים שבנחלת שבט דן, אף הוא אינו מקרי. חז"ל תקנו בתפילת עמידה י"ח ברכות כנגד י"ח הזכרות שם ד' שבמזמור כט בתהילים, "הבו לדי בני אלים" (מגילה יז:). מאוחר יותר הוסיף שמואל הקטן את ברכת המינים כברכה הי"ט. לברכה זו רמז בשם א-ל הנוסף במזמור כט, שהוא אינו אזכרת

שם ד' כ"י"ח שמות האחרים. המהר"ל² מוסיף לבאר ש"י"ח הברכות הן כנגד י"ח החוליות שבמועד השדירה של האדם, והברכה הי"ט היא כנגד עצם-הזנב שבסוף עמוד השדרה.

עפ"י זה מבוארים דברי חכמים שכל שאינו כורע ומשתחוה ב"מודים אנחנו לך" שדירתו תיהפך לנחש (ברכות כח:), כי י"ח החוליות שבשדירה הן המעמידות את האדם בזקיפות קומה, והאדם צריך להכיר ולדעת כי כח עמידתו מד' הוא ולשם שמים הוא חי את חייו עלי אדמות, על כן כאשר האדם כורע ומשתחוה הוא מבטל את חיותו מצד עצמו וטבעו לד', "וכשהוא זוקף — זוקף בשם" להורות כי כח עמידתו וזקיפות קומתו מלכ' שם ד' הוא, והוא הנותן לו חיים וכח לעשות חיל.

הברכה הי"ט היא ברכת המינים ש"הצרו מאד לישראל"³ וטשטשו את מהות החיים הישראלים, בעוות הכתובים ובהתדמות חיצונית לדת יהודית, כקוף בפני אדם ברכה זו נתקנה כנגד עצם הרשעה הפועלת לטשטוש יחודה של האומה הישראלית. על כן מובן כי היא כנגד "עצם הזנב", שבה נבדל האדם מן הקוף וחית השדה במה שאין לו זנב. כוחו אינו מתפשט לאחוריו אלא כל אחוריו מהוים בסיס ויסוד לחיי הרוח העיקריים שלצד הפנים. (כעין זה גם מבאר ר' צדוק הכהן את מובנה של האות ק — קליפה, קוף, שבה האות ואו הפנימית בולטת בירידתה למטה, לעומת האות ה, בה הואו הפנימית אינה בולטת לחוץ).

גם מספר הערים שבנחלת שבט דן היה מתחילה י"ח, כולל העיר יפו. אולם לאחר מכן יצאו בני דן וכבשו עיר נוספת בצפון — ליש, ספחוה לנחלתם, וקראוה בשם דן. הוא איזור נחל דן שבגולן בראשית היווצרותו של הירדן⁴, מקור המים וברכתם לישראל.

"גוש דן" שבעורף העם הישראלי היושב בציון, מהוה את עמוד השדירה של האומה, את חסנה הכלכלי החברתי והצבאי. עמוד שדירה זה צריך להכיר

2. נתיבות עולם א, נתיב העבודה סוף פ"ט.

3. ע' סידור עולת ראייה א עמי' רעח על ברכת המינים מעין איה ברכות לדף כח, ועפ"י רמב"ם הלכות תפילה פ"ב ה"א.

4. בבכורות נה: "אמר ר' יוחנן (נ"א: יונתן) למה נקרא שמו נְדָן, שיוּרד מִדָן ... אֵנן מֵהָכָא מִתְנַיִן לָהּ: וַיִּקְרְאוּ לוֹ לְשֵׁם דָּן בְּשֵׁם דָּן אֲבִיהֶם. וְאָמַר ר' יִצְחָק: לְשֵׁם זֶה פְּמִיִּס, וְתִנְיָא: יוֹצֵא יֶרֶדָן מִמְעֵרַת פְּמִיִּס. אָמַר רַב כְּהֵנָּה: זְכוּרְתִיָּה דִּירְדָנָא מִמְעֵרַת פְּמִיִּס. וּבְמַהֲרֵשׁ"א (שם) מְבוֹאֵר שֶׁשֶׁם הִירְדָן נִאֲמַר כְּבַר בְּתוֹרָה לְפָנֵי כְבוֹשׁ הַמְּקוֹם ע"י שֶׁבֶט דָּן, אֵלֶּא שֶׁנִּקְרָא כֵךְ ע"יִּשׁ הֶעֱתִיד.

במקור האלהי של כוחו, להתכופף ולכרוע במהירות בפני מקור חייו האלהי, ועל ידי זה לזקוף את קומתו קמעה קמעה מתוך הזכרת שם ד'.

ד. יפו ובית המקדש

למקומות בהן נזכרת העיר "יפו" בתנ"ך יש משמעות רבה⁵.

יפו היא עיר-נמל מסחרית על חוף הים, המכוונת מול ירושלים ומקום המקדש. לא במקרה מוזכרת היא שתי פעמים, כמקום שדרכו הובאו העצים לבניית המקדש (דה"ב ב, טו עזרא ג, ז). יש להבין כי יסוד כלכלת האומה וקשוריה עם מדינות העולם הוא יסוד בנינה החמרי של האומה. בנין האורגן הממלכתי המדיני של העמים ויכולת עמידתם העצמאית תלויים במעמדם הכלכלי ועצמתם המדינית הצבאית. העיר **יפו שבמרכזה של א"י** על חוף הים, **נועדה להוות את יסוד בנינה החמרי של האומה**. ובישראל הבנין החמרי מהוה בסיס לענינה הרוחני הקדוש של האומה, המסומן לנו בעיר ירושלים. חול המשמש את הקודש — נעשה אף הוא קדוש, ולפיכך כל בנינה החמרי של האומה הישראלית, שהוא המופיע את ענינם האלקי המיוחד, ערך של קודש יש לו.

בימי שלמה המלך, הגיעה העת לבנין המקדש, כמרכז הרוחני של האומה. אפשר היה לטעות ולחשוב, כי בהגיע עידן כזה, של הופעת רוח החכמה והקדושה בישראל, שוב אין אנו צריכים לעמים ולכשרונותיהם השונים, שאי אפשר היה לה לממלכה שתבנה בתחילה בלעדיהם, וכי בית המלכות והממשלה, העסוקה בעניני ההוה החולפים, צריכה לתפוס את מקומה רק כענין צדדי וטפל לעומת עצמת העו והקדושה המתחדשת בבית המקדש לעולמים.

אך לא כן הדברים. בית המקדש לישראל הוא מקום ההופעה האלקית העליונה השורה ומברכת את כל כוחות החיים שבאומה ושבאנושות כולה. לפיכך צריכים להיות שותפים בבנינה גם אנשי המעשה שבישראל וגם מהמתקנים שבגויים. ובית המלכות והממשלה המנהיג את העם בהוה צריך להיות מקושר אל המקדש, על מנת להיות מודרך ומונחה בכל דרכיו מאור האידיאליות המוסרית השורה בו.

5. עפ"י מקורות היסטוריים העיר יפו היא הראשונה שנבנתה אחרי המבול ע"י יפת, ועל שמו נקראה יפו.

1. עצי הלבנון דרך ים יפו

על כן לבניית המקדש פנה שלמה אל חירם מלך צור אשר בלבנון, וזה שלח לו עצים דרך הים, לבנין המקדש. כן בקש שלמה מחירם שישלח לו איש חכם ונבון לעשות את מלאכת הזהב ושאר המתכות שבמקדש.

סיפור ההתדברות בין שלמה לחירם, מופיע פעמיים בתנ"ך: בספר מלכים א (פרק ה) ובספר דברי הימים (ב פרק ב). ומענין כי בספר מלכים לא פירט חירם את המקום המדויק של העלאת הארזים ליבשה ומשם לירושלים — אלא רק "עבדי יורידו מן הלבנון ימה, ואני אשימם דוברות בים, **עד המקום אשר תשלח אלי**, ונפצתים שם ואתה תשא" (מלכים א, ה כג). אולם בדברי הימים מפורט שמה של העיר יפו: "ונביאם לך רפסודות **על ים יפו** ואתה תעלם לירושלָים" (דהיי"ב ב, טו).⁶

2. בית המלכות המחובר למקדש

מענין הדבר כי דוקא בדברי הימים, בה מוזכר שמה של יפו, נזכר גם ענין בניית בית המלכות של שלמה. שלמה משבח את בנייתו ואומר "כי הבית אשר אני בונה גדול והפלא" (דהיי"ב ב, ח), וחירם המלך שמח בכך ומשבח את שלמה "אשר יבנה בית לדי' **ובית למלכותו**" (שם, פסוק יא). יחד עם בניית המקדש בנה שלמה גם את בית המלכות והממשלה, ברוב פאר והדר.

בית מלכותו של שלמה מחובר היה אל בית המקדש. הלא זה הדבר שהפליא כל כך את מלכת שבא בביקורה בירושלים: "ותרא מלכת שבא את כל חכמת שלמה והבית אשר בנה... ועולתו אשר יעלה בית ד' — ולא היה בה עוד רוח" (מלכים א, י, ד-ה). וכתב רש"י: "דרך מבוא שהכין מביתו לבית המקדש, שהיה עולה בו לבית ד'". חכמת העולם הזה עם הנהגת המלכות בהוה, מחוברת ויונקת ממקור החכמה העליונה השורה במקדש. זהו הפלא שגרם לה למלכה השתוממות לה רבה, עד כי לא היה בה עוד רוח.

3. אומן לבניית המקדש משבט דן

גם בניית המקדש עצמו נעשתה ע"י אומן מיוחד משבט דן. כך מסופר כי חירם מלך צור שלח לשלמה "איש חכם יודע בינה לחורם אבי, — בן אשה מן בנות דן ואביו איש צורי יודע לעשות בזהב ובכסף ובנחושת... ולפתח כל פיתוח

6. ע"י במלבי"ם למלכים א ה, כה בביאור ההבדלים בין לשון התיאור במלכים ובין זה שבדברי הימים.

ולחשוב כל מחשבת... " (דהיי"ב ב, יב-יג) וכך אמנם היה גם במלאכת המשכן (כנזכר לעיל פרק א).

הזכרה מפורשת זו של האומן משבט דן מוזכרת רק בדברי הימים. לעומת זאת בספר מלכים מובא ששלמה שלח לקחת אומן "בן אשה אלמנה הוא, ממטה נפתלי". המלבי"ם מבאר שזה המוזכר במלכים הוא בנו של המוזכר בדברי הימים, והבן היה אומן רק בנחושת ולא בכל המתכות כאביו. לעומת זאת, לפי הרד"ק והמצודות אומן אחד בלבד היה, אך אביו שמת בצר אומן גדול היה בנחושת, והוא משבט נפתלי היה.

הזכרת שמה של העיר יפו (בדברי הימים) בסמיכות לירושלים באה להורות לנו, כי בהגיע זמן הופעת השלימות של השראת שכינה בישראל, מתוך הכרת האומות בעליונות יחודם המוסרי האלקי של ישראל, תהווה יפו עיר הסתר והכלכלה של האומה, שבה ועל ידה יבנה המקדש, והלח המעשי שבבעלי המקצועות והאומנות השונים ובאנשי הסדר והארגון החומרי, עתיד לשמש את בנין הקדושה המרכזית בישראל. זאת ועוד, בית המלכות והממשלה שבישראל, שנוסד בראשיתו מלח הצבור והעם, ככל הגויים, עתיד הוא להיות לפלא לעיני עמים וממלכות, בהיותו מחובר אל המוסריות והחכמה העליונה שבירושלים ובבית המקדש.

ה. יפו בבנין בית המקדש השני

גם בתחילת ההכנות להקמת בית המקדש השני, לאחר גלות בבל, נזכרת יפו וחוץ ימה, כמקום המרפז את החמרים הדרושים לבנייה, על מנת להעלותם לירושלים.

ע"י זרובבל, שריד מלכי בית דוד, עלו ישראל מבבל לא"י. ברשיון מלך כורש לבנות את המקדש, עולים הם לירושלים, ובמצות הנביאים בנו את המזבח, להקריב עליו אע"פ שבית המקדש עצמו עדיין חרב. ובניתיים נתנו כסף לבעלי מלאכה להתחיל בהבאת החמרים הדרושים לבנין: "ויתנו כסף לחוצבים ולחרשים, ומאכל ומשתה ושמן לצידונים ולצורים, להביא עצי ארזים מן הלבנון אל ים יפוא כרשיון מלך פרס עליהם" (עזרא ג, ז).

הזכרת שם העיר יפו בשנית, דוקא בענין זה, ודאי לא מקרית היא. ולתכלית חשובה נזכרת היא, להודיענו את עיקר ענינה הפנימי של העיר הזו.

ובירושלמי (יומא פ"ג ה"ח) מסופר על נקנור שהכין באלכסנדריה של מצרים שערי נחושת ענקיים להיכל המקדש, והביאם על ספינה בים, ובדרך נהיתה סערה גדולה והאניה חשבה לטבוע. אז הטיל נקנור דלת אחת לים, אולם אח"כ היה מצטער עליה, והחליט שאינו מטיל את השניה למרות הסערה, ומסר נפשו עליה להצילה. וכשהגיע לנמל יפו ראה והנה נס: הדלת שהטיל לים מבצבצת מתחת לספינה. (אמנם בבבלי מוזכר שהיה הדבר בנמל עכו).

כך גם כתב מרן הראי"ה באגרתו (אגרת ל"ט מאגרות הראי"ה) כי "פה עיה"ק יפו ת"ו, יש לחבב מצד ... שבה הובאו הדוברות לשלמה המלך ע"ה לבנין בית המקדש, כמ"ש בדברי הימים ולשיטת הירושלמי נעשה הנס לניקנור גם כן פה עיר הקודש בנמל יפו".

ו. היופי ויראת ד'

השם יפו הוא מלשון יופי. ויש להתבונן מה ערך יש ליופי בישראל, עפ"י אמונת התורה והסתכלות הקודש על החיים.

מצינו בתנ"ך נשים ואנשים צדיקים המתוארים ביופים לשבת. "ורחל היתה יפת תאר ויפת מראה" (בראשית כט, יב). ואברהם אמר לשרה "הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את" (בראשית יב, יא). "ויהי יוסף יפה תאר ויפה מראה" (בראשית לט, ז). ועל אסתר נאמר "ותהי אסתר נושאת חן בעיני כל רואיה" (אסתר ב, טו) ועוד. מאידך גיסא אמר שלמה בחכמתו "שקר החן והבל היופי אשה יראת ד' היא ותתהלל" (משלי לא, ט). יראת ד' היא תכלית האדם והחיים, "מה ד' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה את ד' אלקיך ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו ולעבוד את ד' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך" (דברים י, יב). הקשר הרוחני שבין האדם לבוראו הוא העיקר היסודי לכל חיי האדם, ולעומת זאת הכוונת החיים רק בשביל היותם נאים בחיצוניותם אצל האחרים היא שקר והבל גמור. "נוס זהב באף חזיר אשה יפה וסרת טעם" (משלי יא, כב). היופי החיצוני כשהוא מעטר מגמת חיים מקולקלת או רדודה, גם הוא עצמו מאבד את ערכו.

אמנם כן, היופי הוא הופעת החיים השלימה ביותר, כשהיא מעטרת תכלית חיים אלקית ואידיאלית. על כן בצדיקים ובאנשי קודש בתנ"ך שהיו שלימים בצדקותם ובקדושתם, הופיעה השלימות האלקית ביופי שהיה מסוך בהם: "שופריה דר' אבהו מעין שופריה דיעקב אבינו... מעין שופריה דאדם הראשון" (בבא מציעא פד.).

ואכן רבנו הרב צב"י קוק זצ"ל אמר כי כאשר האשה היא יראת ד' בכל הליכותיה, היא תתהלל גם ביופי וגם בחן. מתוך שהאדם מלא ביראת ד' גם ערכי החיים החיצוניים האסטטיים מקבלים ערך וחשיבות. (עי' ספר קול אליהו להגר"א פרשת ויצא סי' ל, וספר אור לנתיבתי סי' עז).

ירושלים מהוה את מרכז הקדושה והאמונה בישראל. בה ועל ידה מתבררת תכלית חייהם של ישראל ליראה את ד' ולעבדו. "וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר ד' אלקיך בו" (דברים יז, ח), "למען תלמד ליראה את ד'" (דברים יד, כג). שלימות ענינה המקודש של ירושלים בא לידי בטוי גם בכך שהיא בקדושתה מהוה מרכז היופי בעולם: "כלילת יופי משוש לכל הארץ" (איכה ב, טו), "יפה נוף משוש כל הארץ" (תהלים מו, ג). ובחז"ל נאמר כי "חלקים של יופי ירדו לעולם, ט' נטלה ירושלים וא' כל העולם כולו (קדושין מט.). ובנבואת ישעיהו (ג, כד) מובאים החלאים והכיעור שיהיו בבנות ירושלים בגלל קלקולי הנהגת הצניעות שבהן — "כי תחת יופי". ולעומתה מצרים נקראת "עגלה יפהפיה מצרים" (ירמיהו מו, כ), יופי המעטר מגמות חיים מסולפות ומושחתות.

באנושות בכללה נחלקו מגמות החיים: המגמה הרוחנית האידיאלית, מופיעה ע"י סגולתן וכוחן של ישראל, ומגמת תיקון החיים החמריים ואמצעיהם היא ע"י אומות העולם. אם ידעו הגויים את ערכם של ישראל, ויעשו עצמם טפלים להם, או אז יהיו מגמות חייהם החמריות לברכה ולרצון. ברכת ד' לבני נח היתה: "יפת אלקים ליפת וישכון באהלי שם" (בראשית ט, כז), רגש היופי האסטטי טוב לו שירבה ויתפתח, טוב שישתכלל ויתחזק בעולם; הוא ענין אלקי שניתן כברכת החיים ליפת, גם ברכה תהיה לאהלי התורה של בני שם, שיתוסף בהם מעט מיופיה של התרבות המערבית, כענין חיצוני ונוסף. אך מובן ש"היופי צריך להוסיף על הקודש ולא ליפת את שם" (כדבריו של הראי"ה קוק, בהקמת הרבנות הראשית). כאשר ישנו חשש שהשפעה חיצונית זו תשנה ולו במעט את עיקר מגמת החיים ופרטי ההלכות הנובעות ממנה, סימן לקלקול ושיבוש הוא. **מגמות יופי חילוניות מרוקנות מדעת ד' ויראתו, גורמות קלקול וכעור רוחני לאומה האלקית בכללה.** את הטבע הטהור והיפה נרצה לצרף אל הקודש, אך לא את קלקולי החיים ושחיתותם, המתלויים אל ריקניות האנשים הקשורים עימו.

יפו היא עיר בגבול הים, המכוונת אל מול ירושלים. גבול הים הוא גבול מדינות הים שמחוצה לארץ, מקום המפגש והמסחר החליפי עם כל תרבויות העולם. ערכה האלקי מתברר ומתחזק כשהיא שואבת את יסוד חייה ממקור

הקדושה שבירושלים. ענין זה נרמז בפסוק "מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב" (שיר השירים ז, ב), על יופיה של אומה זו בשעת עלייתה לרגל לירושלים. אך בשכחת דבר ד', ובהתרחקות מדרך התורה חלילה, או בהיות יפו כמרכז עירוני בפני עצמו המנותק מקדושתה של ירושלים, אז חלילה יועם היופי, וכיעור ושחיתות מוסרית וערכית ישתלטו על החיים.

יְמָה שֶׁל יָפוֹ

כְּלִסְפִינֹת שְׂאוּבָדוֹת בַּיָּם הַגָּדוֹל וְצָרוֹרוֹת שֶׁל כָּסֶף וְשֶׁל
זָהָב וְאַבְנִים טוֹבוֹת וּמְרַגְלִיּוֹת וְכָל־כְּלֵי חַמְדָּה, הַיָּם הַגָּדוֹל
מְקִיאֵם לְיָמָה שֶׁל יָפוֹ, שְׁגָנוֹז לְצַדִּיקִים לְעֵתִיד לְבוֹא.

(ספרי דברים, פסקא שני"ד) *

כְּלִסְפֶּסֶף וְזָהָב וְאַבְנִים טוֹבוֹת וּמְרַגְלִיּוֹת שֶׁטְבָעוּ, כְּלֵי־יָמִים
מְשֻׁבָּעִים לַהֲבִיאֵם בְּיָמָה שֶׁל יָפוֹ תוֹךְ שְׁלֹשָׁה יָמִים
לְטַבִּיעָתָם. וְכָל מַה־שֶׁטְבָע מִשְׁשֵׁת יָמֵי בְּרֵאשִׁית עַד זְמַנוֹ שֶׁל
שְׁלֵמָה הַמְּלֶךְ עָלָיו הַשְּׁלוֹם, הַכֹּל הַקִּיא יָמָה שֶׁל יָפוֹ לְצִבְשָׁה.
וּמִשָּׁם נִתְעַשֵּׂר שְׁלֵמָה.

וּמַה־שֶׁטְבָע מִזְמַנוֹ שֶׁל שְׁלֵמָה הַמְּלֶךְ, עָלָיו הַשְּׁלוֹם, עַד זְמַן
קְבוּץ גְּלִיּוֹת, הַכֹּל עֵתִיד יָמָה שֶׁל יָפוֹ לַהֲקִיאֹו לְצִבְשָׁה,
וְהַמְּלֶךְ הַמְּשִׁיחַ מַחֲלֵק לְכָל־צַדִּיק וְצַדִּיק כְּפִי הַמַּגִּיעַ לוֹ.

(י"טוב הארץ", דף לט, ב, ירושלים תרנ"א)

חלק שני

שליחותו של יונה הנביא

ז. תכלית לאומית נפרדת

מלכות דוד ושלמה היתה מלכות המאחדת את כל כוחות האומה לתכליתם האידיאלית. אולם משנחלקו ישראל ויהודה, וירבעם יצא מירושלים, נתפרדו מגמות החיים: המגמה האלקית והמגמה הלאומית זו מזו. בית ישראל לבד ומלכות יהודה לבד. ירבעם הציב שני עגלי זהב בישראל. עגלי זהב אלו מבטאים את יופי הכוחות החמריים של האומה. אך אותה חמריות הפכה להיות מושחתת בגלל שנקלטה מתרבות מצרים, והם עשאוה לעבודה זרה: "עגלה יפה־פיה מצרים", "נוס זהב באף חזיר, אשה יפה וסרת טעם" (משלי יא, כב).

"ויעש ירבעם שני עגלי זהב, ויאמר רב לכם מעלות ירושלים, הנה אלקיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים" (מלכים א יב, כח).

מלכות יהודה נשארה אחוזה בירושלים כמרכז הרוחני, ואילו מלכות ישראל נתחלקה ונתפזרה בכל הארץ: "וישם את האחד בבית אל ואת האחד נתן בִּדְן". "ויהי הדבר הזה לחטאת, וילכו העם לפני האחד עד דן" (שם יב, כט-ל).

ל"ו שנים אחרי מלכות ירבעם קמה מלכות רשעה בישראל: אחאב בן עמרי. "ויעש אחאב בן עמרי הרע בעיני ד' מכל אשר לפניו" (מלכים א טו, ל). הוא עבד עבודה זרה מכל העמים שסביבותיו, ורדף עד כלה אחרי נביאי ישראל. אמנם הוא התגלה אח"כ כמלך גבור בקרב, הדורש את כבודה של האומה, אך עיקר מגמתו היתה בניית תשתית לממלכה לאומית ישראלית ככל העמים והתרבויות שסביבותיו, ללא כל זיקה אל הקודש ואל ההשגחה האלקית בישראל. מתוך מגמה זו נבנתה יריחו בימיו, כדי לשכח את זכר הנס שנעשה לישראל במלחמותיהם בראשית הכנסת לארץ. ובבואו לנחם את חיאל בית האלי ששיכל את עשרת בניו בגלל בנותו את יריחו, התריס ואמר כי אין השגחה בישראל, הלא הממלכה כולה אינה שומרת את מצוות ד', ובכל זאת יורד המטר והגשם בעיתו (סנהדרין קיג).

בתקופה זו נשלחו מאת ד' נביאים, שליחים אלהיים, לגלות את סגולתם של ישראל ולהופיע את ענינם האלהי בהמשך הדורות: אליהו הנביא ויונה שבא

מכוחו. במאמר זה נתמקד בשליחותו של יונה, שיש לה השלכה רבה לתקופתינו. יונה הנביא נולד כפי הנראה בעמק חפר,⁷ ובסמיכות לו נבנתה בימינו העיר תל אביב — יפו, כמרכז העירוני הראשון מאז חורבן ביהמ"ק וירושלים.

יונה הוא המפיח נשמה באומה, ומברר את תכלית החיים הלאומיים בישראל ואת ערכו הסגולי והעליון של עם הקודש. ובהיות ששם העיר יפו נזכר בפעם הרביעית בתנ"ך בספרו — "וירד יפו", וגם כיון שלפי דברי מרן הראי"ה זצ"ל: "ודאי כמה תיקונים גדולים השריש יונה בירידתו ליפו", על כן נראה לנכון להאריך ולפרט את דמותו הפלאית והשפעתה.

ח. לידתו ותחילתו של יונה הנביא

יונה נולד בתקופת מלכות אחאב. אחאב יסד מלכות מנותקת בהליכותיה מאלקי ישראל, עד שכתב על דלתות שומרון: אחאב כפר באלקי ישראל ולפיכך לא יהיה לו חלק באלקי ישראל. שומרון היא עיר חדשה אשר בנה אביו עמרי (שם טו, כד), כהמשך לדרכו של ירבעם, לאמר מרכז מדיני לאומי חדש, שאינו קשור לירושלים ולקדושת האמונה וההשגחה הנובעים ממנה. וכשהגיעו הדברים לידי כך שאחאב התריס כלפי מעלה, ואמר כי אין השגחת ד' בישראל ובא"י, שהרי למרות שלא מקיימים ישראל את המצוות לא התקיימה נבואת משה "ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה", קצף אליהו הנביא ונשבע שלא יהיה "טל ומטר כי אם לפי דברי" (מלכים א יז, א).

אליהו תבע את כבודו של ד', כבוד ההשגחה העליונה. ואכן נענשו ישראל ושלוש שנים תמימות לא ירד מטר בכל א"י. אולם כיצד תתברר זכותם של ישראל, כיצד תתגלה צדקותם הפנימית, מי יתבע כבודן של ישראל, השרויים במצב שפל וירוד כל כך. לזה צריכים כוחות נפש והתבוננות שונה.

אז נצטוה אליהו ללכת לבית אלמנה (בצרפת אשר בעידון בנחלת אשר), שהיא תכלכלהו (מלכים א יז, ט). אלמנה זו חיה עם בנה בדוחק גדול הקרוב למוות, אך בכל זאת קבלה את אליהו בסבר פנים יפות ונתנה לו מלחמה וממימיה. אמר לה אליהו כי תכין את מאכלה ותתן לו בראשונה ואח"כ לה ולבנה, וע"י כך "כד הקמח לא תכלה וצפחת השמן לא תחסר" (שם יז, יד).

7. באיזור כפר יונה שליד צומת בית ליד בימינו.

סיפור עובדתי זה, מהוה משל על ענינו של עם ישראל באותה שעה. כי מניעת הגשמים מהארץ היא גם הסתרת השגחתו של הקב"ה מישראל, ואם כן ישראל הם כאלמנה שאין בעלה פוקדה, ואינו נותן לה מזונות. אלא שעם כל זה ואף על פי כן **הקב"ה פועל בהסתר, לגלות את מידותיהם הטובות של ישראל, הטבועות בהם בנשמתם**, וכתמורה לגלוי טובם הפנימי הוא מברך את מזונם וכלכלתם. היחס הנדיב והמכובד של האלמנה אל אליהו איש הקודש, מבטא את יחסם הפנימי החיובי של ישראל אל אנשי הקודש שבקרבה. ונכוונתה לתת לאליהו את כל מזונותיה ראשונה, היא גלוי הידיעה הכמוסה בישראל כי כל מציאותם ומחייתם בידי שמים היא, וכי על כך הם נכונים למסור את נפשם. על יסודות אמונה אלו תבוא ברכת שמים האלהית בכל אורח חייהם ופרנסתם.

לפי חז"ל בנה של אותה אלמנה הוא יונה. באותה תקופה קצרה שאליהו שהה בביתם הוא היה לו כאב. יונה אינו מכונה כאן בשמו, רק בלשון בנה: בני, בנך, בן האשה. והוא **העתיד לגלות את זכות סגולתו של בני ישראל**. "יונה תבע את כבוד הבן".

ט. יונה זו הנשמה

מסופר כי "אחר הדברים האלה חלה בן האשה בעלת הבית, ויהי חליו חזק מאד עד אשר לא נותרה בו **נשמה**" (מלכים א יז, יז). לפי חז"ל (סנהדרין קיג. וברשי"י) מיתה זו נגרמה בכונה מאת ד', כדי שיבקש אליהו להחיותו. אמנם יסכימו מן השמים להחיות את הבן, אך תלקח מאליהו יכולת השליטה האלהית בגשמים. כי לא הגון הוא לפי סדרי ההשגחה, שיהיו בידי אליהו שני "מפתחות" אלהיות גם יחד, מפתח תחיית המתים ומפתח הגשמים. אם כן **תכלית מיתתו של בן האשה היתה בגלל צערן של ישראל**, השרויים זה שלש שנים בלא גשמים. אליהו אמנם תבע את כבוד "האב" — אבינו שבשמים, אך לא חש עדיין בצערן של ישראל, ולא חפש עדיין דרכים לגלות את זכות סגולתו כדי לתבוע את כבודו.

בן האשה שמת הוא יונה. הוא כולו חי את חייהו של ישראל, הוא כולו צער וכאב בצערן וכאבן, על כן חלה חלי חזק ומת. זוהי עובדה מציאותית נשמתית וגם בטוי ומשל על ענינה של האומה כולה. **כאן נקבעה מסירות הנפש של יונה בעד האומה כולה, למרות שפל מצבה הרוחני הירוד**.

בטוי מיוחד נאמר כאן, שלא נאמר במיתתו של שום אדם אחר: "ולא נותרה בו עוד נשמה". במדריגות החיים של האדם, נשמה היא חלק אלקי קדוש ועליון מאד. הנפש היא כח החיים המפעיל את חיי הגוף הטבעיים, הרוח מבטאת את הכוחות הרוחניים והשכליים של האדם, אולם הנשמה מבטאת את עצם החיות האלקית שבאדם מישראל. "נשמה שנתת בי טהורה היא, אתה בראתה, אתה יצרתה, אתה נפחתה ביי" אומר כל אדם מישראל בכל בִּקְרָה כשהוא קם משנתו ופונה אל החיים. בעלי חיים, ולהבדיל, אפילו גוים, אינם צריכים לגלוי תכלית החיים הנשמית שלהם בשביל עצם חייהם, אך בישראל אין לחיי הגוף קיום בלא הופעת הנשמה, התכלית האידיאלית של הדבקות בדי' ובעבודתו. גם למציאות הלאומית והממלכתית אין ערך בלא הופעת הנשמה האלקית במרכזה. מותו זה של יונה מבטא מיתה כזאת הנובעת מצד הנתוק של חיי הגוף, או הממלכה, מהנשמה האלקית השורה בישראל.

לבקשת אליהו ולתפילתו שבה "נפש הילד אל קרבו ויחי". ובזהר (ויקהל דף קצד.) מובא כי "יונה מחילא דאליהו קא אתא"⁸. באוצר הנשמות העליונות יש קשר ושייכות מיוחדת בין נשמתו של יונה לבין נשמתו של אליהו. אמנם הם שונים בתפקידם ובשליחותם: "אליהו תבע כבוד האב (הקב"ה) ויונה תבע כבוד הבן (ישראל)". ענינו של יונה להיות בעל נשמה החיה ומרגשת את תנועות החיים הפנימיות שבישראל, ולגלות את ענין בפועל, כתפקיד הנשמה בגוף החי. חלוקי התפקידים נרמזו גם בהמשך הפסוקים שם: "ויקח אליהו את הילד, ויורידהו מן העליה הביתה, ויתנהו לאמו".

כוחו של אליהו הוא בעליה, בקומה הרוחנית העליונה של האדם ושל העולם. הוא פועל כשלוחו של הקב"ה ומקנא לכבודו, ובסוף ימיו הוא עולה בסערה השמימה. מיתה וקבורה בתחתיות ארץ אינן מתיחסות אליו, אפילו לענינו הגופני. על כן דרשו חז"ל: "מי עלה שמים — זה אליהו דכתיב: ויעל אליהו בסערה השמימה" (זהר חדש, רות פד:). לעומתו, כוחו של יונה הוא במציאות בעולם הזה, בתוככי בית ישראל, בקומת החיים המחוברת לקרקע, עליו דרשו חז"ל: "ויורד" — זה יונה, שנאמר: ויונה ירד אל ירכתי הספינה".

8. בזהר שם: אליהו סליק (בסערה השמימה) ויונה נחת (במעיי הדג), דא שאיל נפשיה לממת ודא שאיל נפשיה לממת.

על כן נאמר בפסוק כי אליהו הוריד את הילד, עם נשמתו החדשה שבקרבו, מן העליה הביתה, — "ויתנהו לאמרו"⁹.

בכתבי האר"י הקדוש נאמר: "כי אותה בחינת משיח בן יוסף שהיתה באליהו, נתנה אל יונה בן אמיתי בן הצרפתי, כשהחיה אותו, וזה סוד מה שכתוב בזהר: תנא: יונה מחיליה דאליהו קא אתי, וזה סוד מה שאמרו רז"ל: תנא דבי אליהו: אותו הנער שהחייתי משיח בן יוסף הוא..." (שער הגלגולים פל"ב דל"ד). אכן כשם שאמרו חז"ל (סוכה נב.) שמשוח בן יוסף עתיד לההרג, ואנו צריכים להתפלל עליו להחיותו, כך מצינו גם ביונה שמת כי לא נותרה בו נשמה, ואליהו החיחו, כך נרמז ליונה (לקמן) כשנפל לו הגרזן למים, ואלישע העלהו משם בנס. וכך אירע שזרקוהו לים ונחשב כמת, ובכח תפילתו והשגחת ד' עליו קם לתחיה בפנים חדשות. וכך יש להבין גם ביחס לדורינו: האידיאלים החמריים מתים מחוסר תכלית אלהית, אך ישוּבו ויחיו מחדש, ע"י הפחת נשמה ותכלית אלהית לישראל, ע"י גדולי האומה בעלי הנשמה.

גם הגר"א בביאורו לספר יונה אומר כי "יונה זו היא הנשמה". "ונקראת יונה שאינה מנחת בן זוגה, ועל כן נקראה כנסת ישראל 'יונתי תמתי', שכשם שהיונה אינה נפרדת מזוגה, כך אין הקב"ה נפרד מכנסת ישראל יונתו, לעולם" (ע"כ). ואכן הפסוק "פתחי לי אחותי רעייתי יונתי תמתי" נאמר על זמן הגלות, בו הקב"ה כביכול עומד מחוץ לביתו, ומונה את שבחיהן הגנוזות של ישראל, ומצפה כביכול לגלוי זכות סגולותיהן אלו. עפ"י הקדמה זו מבאר רבנו הגר"א את כל ספר יונה כשליחות הנשמה האלקית אל הגוף ותסבוכת חייו הטבעיים.

"ויאמר אליהו ראי חי בנך" — זוהי גם בשורה לאומה בעתיד, כי יחיו בניה, וישוּבו להתאחד סביב תכלית חייהם בירושלים; כמו שנאמר "שאי סביב עיניך וראי — כולם נקבצו באו לך" (ישעיה ס, הרב בכרך שם עמוד 168). ובגימטריא נרמז ענינו של יונה כאן: "בנך" זהו "יונה".

ענתה האלמנה ואמרה לאליהו: "עתה ידעתי כי איש אלקים אתה, ודבר ד' בפיך אמת" (יז, כד). לומר שהחיאת יונה אימתה את נבואתו וברכתו הראשונה של אליהו. ברכת הפרנסה ש"כד הקמח לא תכלה וצפחת השמן לא תחסר" (יז, יד) היא ברכה אלקית ממקור החיים ב"ה, כשם שעצם החיים של האדם הם מאדון הנשמות ורבון כל המעשים ברוך הוא.

על שם "אמת" זו נקרא יונה הנביא מכאן ואילך "יונה בן אמיתי", נשמתו נמשכת מאיש האלהים ממקור האמת. וגם אם תצטרך נשמה זו לרדת לעלמא דשקרא, לתהפוכות החיים וסבוכי קטנויותיהם ומירמותיהם — נביא אמת יהיה, ודבר ד' בפיו אמת.

י. יונה כתלמידו של אלישע הנביא

אלישע הנביא תלמיד אליהו היה וממשיך דרכו. אמנם גיחזי נערל מושחת היה, בעריות ובחמדת ממון, ע"כ דחאו אלישע וענשו בצרעת לכל ימי חייו. אז באו תלמידים רבים אל אלישע לשמשו וללמוד אצלו, ונעשה המקום דחוק (מלכים ב, ו, א ברש"י). ומסופר כי בקשו התלמידים לקחת להם קורות עצים מהיער שליד הירדן על מנת לבנות להם בתים.

"ויאמר **האחד** (אל אלישע) הואל נא ולך את עבדיך — ויאמר אני אלך". וכשהגיעו לירדן מסופר כי "ויהי **האחד** מפיל הקורה ואת הברזל נפל את המים, ויצעק ויאמר: אהה אדוני, והוא שאול" (ואין לי ממה לשלם — רש"י). והעלהו אלישע לברזל זה בנס, שזרק עץ וצף הברזל.

מי היה אותו האחד? ומה פשר מעשה זה? מבואר בחז"ל ובמפרשי המדרש (בראשית רבה פכ"א, ה ובמתנות כהונה) כי היה זה יונה. ומבואר ברד"ל (בפרדרי"א פ"י ס"ק ה) שהיה במעשה זה רמז ליונה — שיפול למים ויחזור ויעלה מהם.

ומסתבר שאחר שנחשב כבנו של אליהו, וחיה על ידו, הלך ושמש את אלישע בנבואה, וכ"כ קשור אליו היה עד שהוא אשר בקשהו שיבוא איתם אל הירדן. כי חש שנפילה עלולה להיות לו בירידה זו, ואולי קטרוג יהיה עליו, וצריך הוא הארה אלקית וסיוע ממרום להתרומם ולעלות מנפילה זו.

על כן מסתבר שנס זה של עליית הברזל הכבד והצפתו על המים, נעשה בשביל יונה, וכרמזו אל העתיד לקרות לו.

יא. חידוש פני הממלכה במשיחת יהוא

כנגד רשעת מלכות אחאב היה צורך בהתעוררות גבורה ע"י ישראל בעצמם. משיחת יהוא למלך נעשתה מאת ד' למטרה זו, של ביעור רשעת אחאב מישראל. אלישע הנביא שלח את "אחד מבני הנביאים" עם פך שמן אפרסמון אל יהוא שברמות הגלעד, על מנת למשחו למלך. משיחה מיוחדת היתה זו מפני המחלוקת, המלכה חדשה מלחה של נבואה בדבר ד'.

לפי רש"י היה זה יונה בן אמיתי (כך הוא גם בסדר עולם רבה פ"י ט). וכתוב עליו "וילך הנער הנער הנביא" (מלכים ב ט, ד) — וילך הנער הוא נערו של אלישע הנביא (רש"י עפ"י התרגום). ועל ידו מתעוררת מלכות חדשה בישראל, הנוקמת בכל בית אחאב ובאיזבל, ומטהרת את הארץ מגלולי עבודתם הזרה והנכריה.

דברי יונה אל יהוא הם: "כה אמר ד' אלהי ישראל, משחתך למלך אל עם ד' אל ישראל". המלבי"ם מבאר שיונה הוסיף וכינה את ד' — "אלהי ישראל", מה שלא אמר לו אלישע, וכן הוסיף "אל עם ד'" — להורות על תוקף הקשר של ד' אל עמו, ד' הוא אלהי ישראל, וישראל הם עם ד', שאינם נפרדים מצור מחצבתם.

מלח הידיעה הזו נמשכים יתר דבריו של יונה ומשימותיו: "והכיתה את בית אחאב אדוניך ונקמתי דמי עבדי הנביאים ודמי כל עבדי ד' מיד איזבל...".

נבואת יונה לירושלים

בהמשך שאלו עבדי יהוא אותו "מדוע בא המשוגע הזה אליך, ויאמר אליהם: אתם ידעתם את האיש ואת שיחו. ויאמרו — שקר, הגד נא לנו. ויאמר... כה אמר ד' משחתך למלך אל ישראל".

מדוע התיחסו אל יונה כאל משוגע, והרי לבסוף קבלו את דבר נבואתו ופעלו על פיה, והמליכו את יהוא למלך, על גרם המדריגות.

לפי הרד"ל היה זה בגלל נבואה קודמת שאמר יונה על ירושלים. כי שלחו ד' לאנשי ירושלים, בנבואה שירושלים עתידה להחרב, והם עשו תשובה, על כן לא חרבה ירושלים (פרד"א פ"י), ומאז היו מחשיבים אותו לנביא שקר. אמנם נבואה זו לא נזכרה בפירוש. ובאמת לפי ר"ע בגמרא (בבמות צח.) לא היה יונה נביא בשליחות מיוחדת מלבד זאת שבניוה, אלא שמכלל שליחותו לניווה, ודאגתו פן יהא קטרוג על ישראל, כדלקמן, אנו למדים מה היה קורה לו היה מנבא כך על ירושלים.

אך לפי ר"א (בפרד"א) רמוזה נבואה זו בדברי יונה עצמו: "הלא זה הדבר אשר דברתי בהיותי על אדמתי" — אדמתי היא אדמת הקודש שבירושלים, ורצה לומר ממה שדברתי בשמך להתנבא על ירושלים, וכשעשו תשובה לא עמדו דברי" (רד"ל ס"ק ג).

יב. השפעתו על הרחבת הגבולות

ירבעם בן יואש מלך ישראל מלך בשומרון שנים רבות, כ־60 שנה אחרי מלכות יהוא ואעפ"כ המשיך לעשות הרע בעיני ד', ולא סר מכל חטאות ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל. ובכל זאת במלחמותיו הצליח מאד, וזאת בזכות נבואתו של יונה¹⁰:

"הוא השיב את גבול ישראל מלבוא חמת (בצפון) עד ים הערבה (ים המלח) — כדבר ד' אלהי ישראל אשר ביד עבדו יונה בן אמיתי הנביא אשר מגת החפר" (מלכים ב יד, כה).

כיצד התעוררו רחמי שמים להיות לעזר כה גדול לישראל? אין זאת כי אם בזכות יונה הנביא שלימד בעצם אישיותו והנהגתו זכות על ישראל. על כן היה כך גם מצד ההשגחה העליונה: "כי ראה ד' את עני ישראל מורה מאד (מיצר מאד), ואפס עצור ואפס עזוב (לא נשאר בידם העושר הכנוס בבית, ולא המקנה העזוב על פני השדה) ואין עוזר לישראל. ולא דבר ד' למחות את שם ישראל מתחת השמים ויושיעם ביד ירבעם בן יואש" (שם, כו-כו). כלומר "לא בזכותם, רק כי ראה ענים המשתנה ומתחלף מרעה אל רעה ונכמרו רחמיו" (מצודת דוד).

ובגמרא "כשם שנהפך להם בנינוה מרעה לטובה, כך בימי ירבעם בן יואש נהפך להם לישראל מרעה לטובה". אמנם נחלקו חז"ל אם היתה זו נבואה מפורשת או לא, אבל ודאי שבזכותו של יונה היה, אף אם לא מלך דבורו. **כי לא בדבורו והשפעתו המעשית דוקא פעל יונה — אלא בכח הזרמתו הנשמטית אל כלל האומה.** על כן התהפכה בזכותו מציאותם של ישראל מרעה שהיו שרויים בה, לטובה ולהתרחבות.

יג. שליחותו האחרונה לנינוה בירת אשור

"קום לך אל נינוה העיר הגדולה, וקרא עליה" (יונה א, ב) — הצטווה יונה. נינוה היא בירת אשור. מלכות אשור היא המלכות שהחלה להגלות את ישראל מארצם ברבות השנים¹¹. נראה שבשליחות זו לבירת אשור, יש חיזוק לאויבי

10. עי' בתנא דדבי אליהו זוטא פ"ז, ג, על ירבעם בן יואש, "שהוא היה בן אדם שהיה נוהג כבוד בנביאים", ולמד כן מפסוק זה, שלא קיבל לשון הרע על עמוס. דרך אגב, נראה שהאריך יונה ימים מאד, לפי זה, כי ממשחת יהוא עד תחילת ימי ירבעם ס"א שם, הערת הרד"ל בפרדרי"א שם ס"ק ו'.

11. עשרת השבטים גלו ע"י מלכות אשור, אולם גלות החרש והמסגר הנקראת גלות יהויכין, ואחריה חורבן בית המקדש וירושלים נעשו ע"י נבוכדנצר מלך בבל, שעליו נאמר

ישראל. חיזוק כוחם המוסרי של אנשי נינוה, בתשובה ובמעשים טובים, גורם שתי רעות: א. חלול כבודם של ישראל, שאינם קלי תשובה כגויים. ב. חיזוק מוסרי לכחם של אשור, על מנת שישמשו כשליחי ד' להגלות את ישראל (ויע' מלבי"ם).

כל עצמות אישיותו של יונה אינה אלא לזכות את ישראל, להרבות בכבודן, להוקיר ולקדש את סגולתן. שליחות זו היתה נסיון ליונה, אם יקיים דבר ד' גם בדבר הנוגד את עצם מגמת חייו — לתת נשמה לעם עליה, ורוח להולכים בה. הלא "יונה תבע את כבוד הבן" ועל עם ישראל נאמר "בנים אתם לד' אלקיכם" (דברים יד, א). "בן" הוא ביטוי לקרבה הנשמטית הטבעית. רובם של הנביאים הם שליחי ד' להוכיח את ישראל, שיקיימו את מצוות האב. יונה אינו שליח אל ישראל, בעצמו הוא שליחם של כל ישראל.

אמנם כשם שיש אהבת ישראל וחביבות מיוחדת להם שנקראו בנים למקום, כן יש חביבות להמון הבריות שנבראו בצלם אלקים, מעשי ידי היוצר. ואהבת ישראל בכל אש להבתה צריכה לגרום לדאגת רחמים וחנינה לכל יצורי העולם, ובפרט לברואים בצלם אלהים. שליחותו של יונה היא לקרוא אל אנשי נינוה לנהוג בדרך ארץ, במוסר שלם אנושי עפ"י צו ד' מתוך יראת העונש כדי שלא יאבדו את חייהם, ויונה צריך לעשות כן למרות הנזק שיגרם מכך לישראל ו"בהדי כבשא דרחמנא למה לך". משמעות הדברים היא שיונה הרבה להוכיח את יושבי ישראל וירושלים. הוא ידע את חובתו להוכיחם במילי דשמיא, לאמור כי רק בשמירת מצוות ד' וכל חוקיו יהיה להם חיים. כי **כבודן של ישראל יתקיים כראוי, רק אם ינהגו כבוד בתורת חייהם.**

על כן היתה שליחות זו לנסיון מיוחד דוקא ליונה, בגלל הקשר הנפשי המיוחד שלו לישראל, ובפרט היה הנסיון גדול, בגלל שהם עתידים להענש ע"י אשור, על אי קיום מצוות ד'.

יד. מירושלים ליפו ומיפו לירושלים

חז"ל שואלים למה ירד יונה לברוח מלפני ד' — מיפו דוקא? והלא מקום מגוריו היה בצפון, בנחלת שבט אשר, והיה יכול לרדת לעכו, הקרובה יותר? וגם קצת קשה הלשון "וירד" אם ממקום אחר בשפילה הגיע.

בסדר עולם רבה: שנה ראשונה למכותו כבש את נינוה (בירת אשור) ושנה שניה כבש את היויקים וכו'. ע' רש"י דניאל א, א.

אלא "אמר ר' יונה: יונה בן אמיתי מעולי רגלים היה, ונכנס לשמחת בית השואבה, ושרתה עליו רוח הקודש" (ירושלמי סוכה פ"ה מ"א). חג הסוכות הוא חג שמתפללים בו על אומות העולם, האומה כולה עולה למרכז החיים האלקי שלה, להתפלל על שלימות המציאות הטבעית. רוח הקודש הוא מדרגה פחותה מאשר נבואה, התרוממות רוחנית אדירה וקדושה שמכחה מושג הרצון האלקי. מתוך שמחה עלאית לפני ד' זכה יונה לשליחות מיוחדת זו.

"וכיון שמירושלים הוא שרצה לברוח, אתי שפיר שירד ליפו, שהיא מכוונת נגד ירושלים, והיא החוף לירד ולבוא משם לירושלים" (הגהת הרד"ל אות ג, בפרד"א פ"י). **יפו היא עיר הנמל המכוונת מול ירושלים, כמרכז הכוחות הגופניים המכוון ומחובר אל המרכז הרוחני שבאדם.**

מסופר עוד כי המלחים שבאניה ראו את כל הניסים שקרו עם יונה, וגם ראו איך הדג מקיא אותו אל היבשה. "ראו המלחים את כל האותות והנפלאות הגדולות שעשה הקב"ה עם יונה, מיד עמדו והשליכו איש את אלהיו בים, וחזרו ליפו ועלו לירושלים, מלו את בשר ערלתם... ונדרו ושלמו, להביא איש את אשתו ואת כל אשר לו ליראת אלקי יונה" (פרד"א ספ"י. ועי' זהר פקודי רלא). "וגלגל הקב"ה שאף ע"י חטאו של יונה — נתגלגל זכות, שבאו המלחים לתחת כנפי השכינה... שיונה קידש שם שמים בפרהסיא בפני המלחים, במה שהודה על עצמו להציל לאנשי הספינה, ופירש להם שד' הוא אלקי הים והיבשה... ולכן זכה שתתגלגל על ידו זכות שנתגיררו" (רד"ל סע"ח, שם).

יפו היתה העיר שממש היתה המחשבה לברוח מפני ד', אך שם התבררה העובדה ההפוכה, ועל כן חזרו המלחים ליפו ועלו לירושלים, זרקו את אלילי כספם ואמונתם הכוזבת, והקדישו את ביתם וכל רכושם לשם ד'.

חז"ל מוסרים לנו כי "אשתו של יונה היתה עולה לרגל ולא מיחו בה חכמים" (עירובין צו.). אמנם בירושלמי (ברכות ב, ב) חזקיה אומר כי "אשתו של יונה הושבה", ויש מפרשים שהכונה היא שמחו בה חכמים ולא עלתה לרגל, אולם יש מפרשים שלא מיחו בה חכמים, אלא שחכמים אמרו שאין ללמוד ממנה, כיון שאשה אינה מצווה במצות עליה לרגל. אך נראה ודאי שאשת יונה עשתה זאת לא כמצווה בדבר, אלא מצד הערך הלאומי הכללי שבמצוה זו. כי היות והוקם מרכז נוסף לירושלים, בשומרון, שמלכות אחאב חקקה עליו את כפירתה באלקים, היה צריך לחזור ולהשריש בעם את מרכזיותה של ירושלים ובית המקדש. וכאלקנה בשעתו שהיה הולך בדרכים שונות, ולן בחוץ, כדי למשוך אנשים רבים אל מקום המקדש (עי' שמואל א א, ג ברש"י ובילקוט שמעוני), כך

רצתה ללמד גם אשתו של יונה. כי **מרכזיותה של ירושלים וחיבת העליה לרגל אינה רק קיום מצוה**, כפי שהדבר מוטל על הזכרים, **אלא זהו חלק מאופיה של אומה זו, יסוד חייה ותכליתה**. ומי שאינו מחויב בדבר ועושהו, הרי זה מבליט יותר את אהבת הדבר מצד עצמו, והבנת ערכו וחיבותו האלהית (ע' מבוא לשבת הארץ, עמוד כד).

טו. תל אביב בגלות בבל

דורות ושנים חלפו, וישראל סרו מעל ד'. חקוי תרבות הגוים בעבודה זרה, שחיתות מוסרית בעריות, קנאה איבה ותחרות עד לשפיכות דמים. כה אדוקים היו בשיטתם המנותקת מהקודש, עד שלא שמעו לקול דברי ד' שבפי הנביאים. אז נגזרה הגזרה של גלות בבל, על מנת שישבו ישראל אל ד' מתוך צרתם ודכאותם, ישבו ויתבוננו בתכלית חייהם. הגלות אינה נתוק הקשר בין ישראל לאביהם שבשמים. אדרבה, היא המאפשרת התייחדות הקשר הרוחני הסגולי "ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם, להפר בריתי אתם, כי אני ד' אלקיהם" (ויקרא כו, מד). וירמיהו מדריך את ישראל לפני גלותם: "ובקשתם אותי ומצאתם — כי תדרשוני בכל לבבכם. ונמצאתי לכם נאם ד', ושבתי את שבותכם..." (ירמיהו כט, יג-יד).

ישראל בגולה רחקו מאד מאד מקדושת בית חייהם. יחזקאל הנביא נשלח אליהם, אך בידיעה מראש כי רוב נבואותיו לא יועילו. "שולח אני אותך אל בני ישראל, אל גוים המורדים אשר מרדו בי המה ואבותם, פשעו בי עד עצם היום הזה. והבנים קשי פנים וחזקי לב... אם ישמעו ואם יחדלו, כי בית מרי המה..." (יחזקאל ב, ג-ו).

ראשית בואו אל העם הוא מצטוה "לך בא אל הגולה אל בני עמך" (ג, יא). ובדרך לכתו בשליחות קשה זו הוא חש רוח השכינה השורה בהסתר עם ישראל בגלותם "ותשאני רוח ואשמע אחרי קול רעש גדול: ברוך כבוד ד' ממקומו" (ג, יב).

מרכז כל הגולים לבבל, שאליהם נשלח יחזקאל, היא העיר תל אביב: "ואבוא אל הגולה תל אביב, היושבים אל נהר כבר... ואשב שם שבעת ימים משמים בתוכם" (ג, טו).

נבואות תוכחה קשות וחודרות אומר יחזקאל לעם היושב בבבל — בתל אביב. ישראל אשר רחקו מאד מבית חייהם אשר בירושלים, והתיאשו לגמרי מהגאולה וחשבו את עצמם ככל הגויים — התעודו והתחזקו. דברי הנביא

הם להם קרן אור, יסוד לאמונה ותקוה, כי ההשגחה האלקית לא עזבה אותם, וכי סגולתם הפנימית נצחית היא ואלקית גם אם הרבו פשעים ועוונות. מרכבת השכינה בעצמה עזבה את ירושלים והיא שוכנת איתם בגלות, גם אם בחסתר גדול. הלא יחזקאל שומע שם את קול מלאכי מעלה באמרם בקול רעש גדול "ברוך כבוד ד' ממקומו", הוא מקומו העליון ב"ה, אפילו אם שכינתו אינה שורה כעת בירושלים (מלבי"ם).

השם "תל אביב" נזכר בתנ"ך רק בפעם היחידה הזאת, בהקשר זה של שפל מצב האומה בגלות, עם שליחותו של הנביא אליהם לעודדם, לחזקם ולהוכיחם.

בתום תקופת גלות בבל, מוזכרים המקומות שמשם עלו היהודים לירושלים, עם זרובבל ונחמיה, ובתוך כך גם כתוב "ואלה עולים מתל מלח תל חרשא... ולא יכלו להגיד בית אבותם וזרעם אם מישראל הם" (עזרא ב, נט, נחמיה ז, סא). יש מפרשים כי תל אביב שבגלות בבל כונתה כאן תל מלח ותל חרשא בגלל סיבות מיוחדות.

חז"ל דורשים שמות ערים אלו ואומרים כי "תל מלח — אלו בני אדם שדומים מעשיהם למעשה סדום שנהפכה לתל מלח" (קדושין ע.). וברש"י פירש שהיו מגלי עריות כאנשי סדום, רעים בגופם וחטאים בממונם. "תל חרשא — זה שקורא אבא, ואמו משתקתו", משם באו האסופים והשתוקים, שלא ידעו אפילו אם מישראל הם. ודרש מפסוק זה רבה בר בר חנה כי "כל הנושא אשה שאינה הוגנת לו כאלו חרשו לכל העולם וזרעו מלח" (עי' מהרש"א שם), לומר שאין הבנים מיוחסים ואין השכינה שורה עליהם, ומתקלקל בזה כל זרע בית ישראל.

אולם אעפ"כ, אנשים אלו הרחוקים מכל קדושה וטהרת לב, עלו עם זרובבל לירושלים. מתוך מעוט המתעוררים לשוב לציון, עלו גם אלו המקולקלים כל כך ביחוסם. שחיתות המידות שזכרה בענין אנשי תל אביב שבבבל ודאי הביאה ברבות השנים גם לנשואי תערובת וקלקולי עריות אחרים, אך הרגש הלאומי, יסוד הקשור לארץ ישראל לא כבה ולא ניתק.

כך אמנם ניבא ירמיהו "בם עור ופסח הרה ויולדת יחדיו, קהל גדול ישובו הנה. בבכי יבואו ובתחנונים אובילים... כי הייתי לישראל לאב ואפרים בכורי הוא" (לא, ז-ח). ובגמרא (סנהדרין צא:) וחז"ל למדו מכאן כי בעת הגאולה ישראל עומדין במומן ואח"כ מתרפאין. אכן מומין רבים היו לישראל השבים

מהגולה, אך מעת הגיעם לארץ ישראל הם הולכים ומתרפאים קמעא קמעא:
כדבר שנאמר "אז יִדְלַג כְּאֵיל פֶּסַח וְתֵרוֹן לְשׁוֹן אֱלִים" (ישעיחול, ח).

חלק שלישי

שליחותו של הראי"ה בתל אביב יפו

טז. יפו בתקופת הגלות — רקע היסטורי

כל זמן הגלות היתה יפו חריבה, ללא ישוב יהודי בקרבה. הצפייה לגאולה בישראל מקושרת היתה רק עם זכרון ירושלים "אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני..." היו ישראל אומרים על שלחן לפני ברכת המזון. "ולירושלים עירך ברחמים תשוב ותשכון בתוכה כאשר דברת" היו מבקשים בתפילתן.

אמנם עוד בימי החשמונאים שבימי בית שני היתה יפו עיר מרכזית בשפילה. ומסופר כי אפולוניוס נציב הרומאים בארץ, התמקם ביפו עם צבאו, והתריס כנגד שמעון ויונתן החשמונאים כי לא יוכלו לו אם ילחמו נגדו בשפילה: "האם רק על ההרים כתך, ואם איש חיל אתה רדה אלי אל המישור" (חשמונאים א י, עו). ויונתן אמנם ירד אל יפו והכניע את הרומאים שבתוכה. **ללמדנו שהאמונה בד' הנותן כח ותעצומות לחיל, הראתה את לחה אז ביפו שבמישור מול הרכב והסוסים.**

גם בתקופה שאחרי החורבן ישבו חכמים רבים ביפו, ומוזכרות מימרות משמם של כעשרה אמוראים שגרו אז ביפו¹². אמנם מאז גלינו מארצנו לא נותרו כלל יהודים בקרבה. הסיבה ההיסטורית לדבר היא, כי יפו שמשה בעיר נמל וכתחנת מעבר ליהודים לירושלים. וכל זמן שבירושלים עצמה היה הישוב דל וקטן גם יפו לא התפתחה.

רק בשנת ה' תק"מ בקש הרב דקושטא שבתורכיה (החכם באשי) רשות מהממונה על יפו כי יתן רשות ליהודים העולים לירושלים לחסות ביפו. אולם כעשרים שנה אח"כ, בשנת תק"ס עלה נפוליאון וכבש את ערי החוף מדרומה של א"י עד עכו. לאחר כעשור שנים, בשנת תק"ע קנה יהודי עשיר מקושטא חלקת אדמה ביפו, ובנה עליה בית כנסת (ספרדי) ומקום לאורחים — בדרכם לירושלים. — היה זה יסוד הישוב של יפו החדשה.

12. ע' למשל ירושלמי סוף מו"ק: ר' חנינא דיפו, ירושלמי פסחים פ"א ה"א: ר' פנחס דיפו, פסיקתא רבתי פ"יו: ר' אחא דיפו, שם פ"יז: ר' תנחום דיפו, בבראשית רבה פ"יג וביקרא רבה פ"ו: ר' נחמן דיפו, במגילה טז: ובתענית טז: ר' אבא דמן יפו, בפסיקתא דרב כהנא אחרי מות: ר' יוחנן דיפו.

היו מרבני ירושלים שראו ביסוד העיר יפו סכנה לירושלים, והחרימו את ההתישבות בה. בשנת ה' ת"ר התישבו ראשוני העולים מאשכנז (אשכנזים) ביפו, אך נאלצו לקבור את מתייהם בירושלים, בגלל חרם רבני ירושלים עליה. ר' יהוסף שוורץ בעל תבואות הארץ מספר כי שָׁבַת שם בשנת תקצ"ג ולא היה שם אפילו מנין יהודים אחד. לאחר כמה שנים כבר היו כ"ג מניני יהודים שם, וברבות השנים נתפתחה שם קהילה גדולה מאד של אשכנזים וספרדים.

בשנת תר"א נתמנה ר' יהודה הלוי רב העיר יפו (ע"י רשות מהחכם באשי דקושטא) וזה גרם להתלכדות היהודים להתישב בה. (הוא מספר כי נהג ביפו יו"ט אחד, כדן אי"י, ולא שני ימים כפי דעת כמה רבנים).

מכאן ואילך נתפתחה העיר כעיר מסחר, כמרכז לחקלאות שבסביבתה, וכעיר נופש. במצות הרופאים היו באים הרבה יהודים מירושלים ליפו לרחוץ בים ולשאוף את אוירה המלוח. השכונות הראשונות נקראו על שם כך: נוה הצדק, נוה השלום, נוה יפה. גם נקנו פרדסים וגנות סביבות העיר, שם נטעו פירות הדר, לימונים ואתרוגים, הטובים מסוגם בעולם כולו. **ובעולם כולו נתפרסמה אז באיכותה תוצרת הזהב של העיר יפו.**

יז. הציונות והרצל

בשנות העליה הראשונה והשניה היתה יפו למרכז ההתישבות החדשה בארץ. סביבה קמו מושבות חקלאיות, שהתפתחו במרוצת השנים לערים גדולות. העליה לארץ וההתישבות בה נתייסדה ע"י הציונות. שאיפות לאומיות ומדיניות החלו להתגבש. השאיפות הלאומיות בציוניות של הישוב החדש יצאו כנגד סדרי התורה והמצוות, שהיו למורשת בישראל. התנועה הלאומית בחו"ל, נשאה אופי חילוני המנותק מן הקודש ומצביונו המיוחד בישראל. יפו, כמרכז התישבותי זה, התפתחה אף היא בתבנית חילונית, המתנכרת לשאיפת הקודש לירושלים, ולקדושת החיים ותכליתם. החוסן הכלכלי והיכולת המסחרית שהתפתחה בעיר נמל זו, על יסודות התרבות המערבית שהובאה מאדמת הניכר, הביא לחינוך ותרבות חפשית ומתנכרת, ובזה הלך וגדל הקרע שבין הענין הלאומי שבישראל לבין שרש קדושתו ומקור עז חיי הרוח של ישראל הנובעים מירושלים.

הרצל היה האיש שריכז את הענין הציוני הלאומי בישראל, אבי הציונות המדינית. הוא הגה את רעיון המדינה מבחינה מעשית, כפי כח דמיונו והערכתו, והרים את קרן ישראל, כבא כחה של האומה מול מלכים ושרים.

בכחו ובכלח כוחו התארגנו אח"כ המוסדות הציוניים שהיוו את תשתית המדינה. כוחות הגוף הלאומי של האומה הישראלית החלו להתארגן ולהתיסד.

תל אביב הייתה ביסודה מרכז לגוף הלאומי המדיני — עפ"י מחשבתו של ד"ר בנימין זאב הרצל. ספרו של הרצל "אלטנוי לנד" שפירושו "ארץ ישנה חדשה" תורגם לעברית ע"י נחום סקולוב לשם "תל אביב". השם תל אביב מובנו כפול: **תל-חרבות שרידי העבר, ואביב המתחדש ופורח בכוחות רעניים.** כלומר כת ישראל שחרב הולך ומתחדש לקראת עתידו החדש. הרצל לקח שם זה משם בית הכנסת שבפרג "אלטנוי שול", שמובנו בית כנסת ישן-חדש. רבנו הרב צבי יהודה זצ"ל פירש לנו את מובנו כפי היגויו בעברית "על תנאי" (אלטנוי), כלומר בית כנסת העשוי על תנאי. ומשמעות שני הפירושים זהה, שהרי "בתי כנסיות שבחוץ לארץ על תנאי הם עשויות" (מגילה כח:), והם מקדש מעט הנמצא עם ישראל בגלותם, מעון לשכינה שירדה איתנו לגלות, והעתידה לשוב איתנו לארץ חיינו. מציאותנו בגלות היא זמנית, וגם חורבן גלותנו הוא זמני. אצל ד"ר הרצל התרחב מושג הזמניות הזו שבבית הכנסת לקדושת הארץ בכללה, ובלא יודעין ביטא בשם ספרו אלטנוי לנד - תל אביב — את התחדשותה של הגאולה, ושל חזרת השכינה לישראל לארץ חיהם.

השם תל אביב מיסודו של הרצל מבטא את תקומתם המתחדשת של בני ישראל בארצם ההיסטורית. וכמו שעתידין בתי כנסיות שבחוץ לארץ להקבע בקדושה קבועה ונצחית בישראל, כך הוא ממש לגבי עצם ממשיות מציאותם של עם ישראל וקדושתם הלאומית הגנוזה.

אולם הגוף הלאומי והרעיונות צרות האופק האנושיות צריכים היו להארה ולהכונה אלהית.

יח. הראייה קוק לרבנות יפו

במפלאות סתרי ההשגחה וסדרי הגאולה הונחו היסודות לגאולתינו השלימה. כוחות הגוף בישראל זקוקים הם להארתה של הנשמה, ובלעדיה אין חיהם חיים. ברעיונות הציוניים המדיניים צריכה היתה להזרק נשמה עליונה, בירורים עמוקים מתוך עומק קדושתה ואמונתה של התורה. הנשמה העליונה הזו, שהיא **נשמת התחיה כולה, היא נשמת הראייה קוק זצ"ל.**

בשנת תרס"ב אחרי שנפטר רבה של יפו, הרב נפתלי הרץ הלוי (מחבר סידור הגר"א ע"ד הנגלה והנסתר), הוצעה משרת רבנות יפו לראייה קוק זצ"ל. ההצעה הוצעה

ע"י יואל משה סלומון, העסקן הירושלמי, והפניה היתה ע"י רבה של ירושלים האדר"ת, חותנו של הרב. האדר"ת כתב לו כי חשיבותו של תפקיד זה היא, כי בכך תהיה "תועלת גדולה גם לירושלים וגם לכלל ישראל" (אדר היקר עמ' 3). לעומתו הזהיר אז הסופר זאב יעבץ את הרב בגלל אופיה החילוני של העיר. — "יודע אני ומכיר את יפו — אמר, כי היתה מטרופולין לפשע השומם ולכהניו, השמים את תורתנו הקדושה מרמס לכף רגליהם. העיר יפו השתבשה בחטא, בית הספר אשר הוקם בה גרוע הרבה מן העגל אשר הקים ירבעם". ובמקום זאת הציע לרב לעלות לירושלים או לפתח תקוה, או אפילו לעמוד בראש המערכה בחוץ לארץ. אולם האדר"ת ראה את חשיבות מניו של הראי"ה דוקא שם, במרכז חיים עירוני זה, **כדי לכונן את הכוחות הישראליים שבה אל תכליתם האמיתית — "לטובת ירושלים וכלל ישראל"**.

הראי"ה קוק הגיע ליפו בכ"ח אייר שנת תרס"ד. בנו הרצי"ה שהוא אז כבן י"ג שנה כתב על כך: "היום הגדול שנת תסד"ר שבו עלינו ארצה". היתה זו השעה הרביעית לפי חשבון סדר הגאולה של הגאון הגר"א, המתאים לסדר היצירה של האדם הראשון (בסנהדרין לח:), לאחר שהוצבר עפרו ונמתחו אבריו, — שנזרקה בו נשמה.

כ"ח באייר היה יום פטירתו של שמואל הנביא, הנביא והשופט שהוקדש מרחם לעבודת המקדש, ומלח קדושתו הנהיג את ישראל והקים את מלכות ישראל. שמואל הנביא היה שקול בגדולתו ובמנהיגותו כמשה ואהרן. בקשת הקמת המלוכה ככל העמים שנהיתה בימיו היתה בבחינת מאיסה במלכות ד' בכללה, ולא מאיסה בו "כי לא אותך מאסו, כי אותי מאסו ממלוך עליהם" (שמואל א ה, ח). שמואל הוא הממליך את שאול, ומרומם את ערכו, ומכוונו בדרך ד' גם ובמצוות הלאומיות, ואח"כ הוא המודיע לו את קריעת המלכות ממנו והעברתה לרעו הטוב ממנו, הוא הלומד עם דוד את מקומו של המקדש, ומוסר לו את תכניתה. שמואל הוא אישיות נשמתית עליונה שמכחה מתעלה ישראל כולו למדריגת הופעת סוגלתו העליונה, המביאה אותו לבקשת גדולה של מלכות, ההולכת ומתעלה עד להופעת המלכות השלימה בבנין בית המקדש שבירושלים.

ביום הזכרון של אישיות נפלאה ועליונה זו, שבו מתברר ענינה והשפעתה על כלל ישראל בכל שנה, עלה גם מרן הראי"ה קוק זצ"ל לא"י, לרבנות ביפו.

כעבור ס"ג שנה יתברר כי יום זה נועד להיות יומה של ירושלים, ירושלים היא ליבם של ישראל, ועל ידה מתבררת תכלית הגאולה, תכלית הבנין הלאומי והמדיני כולו. ירושלים זו, שמכוחה תתחדש לבסוף כל הזיקה וחשק המפעל של בנין הארץ והממלכה, ירושלים המבררת את עיקר ענינם ומהותם הסגולי האלהי של ישראל.

יש להבין את גודל האישיות הנשמטית, את גודל התפקיד והשליחות האלהית שהופיעה אלינו בדמותו של מרן הראי"ה. סדר הגאולה האחרונה, הוא של התנערות מעפר העמים והתקבצות העצמות המתות של קבוצות היהודים שבגולה, יחד עם התגבשותו של הגוף הלאומי החי. אך בכל אלו לא הי די בכדי להעמיד את העם על רגליו בארץ הקודש, וצריך היה להפיח בו נשמה. הרעיון הנשמתי של היותנו "ממלכת כהנים וגוי קדוש" עם אלקי עולם, מיוחדים ונבדלים מכל העמים אשר על פני האדמה, צריך להופיע במציאות חיינו. נשמת האומה היא גלוי הלח הרוחני הפנימי המפעם בצבוריות הכללית, והנותנת לו כח וחשק מפעל וגבורת התמסרות לכל הערכים והענינים המתבקשים להופיע ולהיות לעם קדוש על ארץ מורשתו. **נשמת האומה היא היא גם נשמת התחיה והגאולה**, הלח הפועל ומפעיל את הצבוריות הכללית להמשך התקדמות, של יצירה ובנין, תכנון ובצוע, יכולת והתגברות על כל המכשולים והעכובים.

הבקשה להקמת מדינה ומלכות ככל העמים, כחקוי לתופעה של הקמת מדינות שונות ע"י הממלכה הבריטית (והצרפתית), לא יכולה להתקיים בישראל. העם אשר עלה במחשבה להבראות עוד בטרם היות כל עם ולשון, ואשר מציאותו הובטחה לאברהם "ואעשך לגוי גדול" (בראשית יב, ב) עוד בטרם נכנס לארץ, ואשר נהיה לעם לא בגלל תחומי ארץ מולדתו אלא עוד במצרים ובמדבר, ואשר ארצו ניתנה לו כמורשה גם בהיותו חוץ ממנה, העם אשר זכה בארצו ברצות ד' ורחק ממנה רק בחטאיו ובעוונותיו, העם עתיק היומין, אשר השפיע על כל האומות והמדינות ערכים ודרכי מוסר אשר לא נהיה ולא נשמע כמותם אצל שום עם ולשון מימי עולם, העם הנועד להיות "ממלכת כהנים וגוי קדוש", פָּלַב באומות וכנשמה לאנושיות, לא תוכל התעוררות חפצו להתקטן כל כך, רק בכדי בקשת מדינה וממלכה ככל העמים. (ולהיפך ניתן להאמר, בגלל הרצון האלהי הנסתר לעורר את ישראל לבקשת ממלכתם, שזוהי התכלית האלהית העיקרית, ניתנה בלב האומות רגשי שחרור ועצמאות נעלים, כדי לתת רשיון להקמת מדינות שונות חדשות בעולם). **בירור התכלית הממלכתית של ישראל, ערך סגולת נשמתם ויעודם**

האלהי, נעשה והופיע על ידי דבריו, פעולותיו, כתביו והשפעתו של הראי"ה קוק זצ"ל, שהיה חותם את דבריו: "עבד לעם קדוש על אדמת הקודש — פה עיה"ק יפו והמושבות".

ט. תל אביב

במהלך גאולתינו נוסדה תל אביב כמרכז העירוני העברי הראשון בארץ ישראל, מאז חורבן בית המקדש (וליתר דיוק, מאז נפילת ביתר במרד בר כוכבא). יסוד העיר היה בשנת תרס"ו, שנתיים אחרי בואו של מרן הראי"ה קוק לרבנות ביפו והמושבות. נזכור כי חודשיים אחרי בואו של הראי"ה קוק ליפו נפטר ד"ר הרצל, והרב נשא דרשה עמוקה וארוכה על ערך קדושתו העצמית של בנין הגוף הלאומי בישראל בפני עצמו, הנרמז בחז"ל בבטוי "משיח בן יוסף", ועל ערך קדושת מלכותם היחודית האלקית של ישראל, שבאה לבטוי ע"י חז"ל בענין משיח בן דוד.

בסדר דברי ימי גאולתינו ודאי לא מקריים הם הדברים. במפלאות סתרי ההשגחה הורחבה יפו ונתיסדה העיר תל אביב מכחו ומהשפעת רוחו של הראי"ה קוק זצ"ל. מר מאיר דיזינגוף היה ראש העיר הראשון של תל אביב ומייסדה. בערוב ימיו בשנת תרצ"ה ביקרו הרב על מיטת חוליו, אז פנה מר דיזינגוף אל הרב ואמר לו: "כבודו זוכר שאמר לי לפני שלושים שנה: יש בונים מושבות, יש מייסדים ישובים... דיזינגוף — בנה עיר! האם לא היתה זו רוח הקודש?"¹³ (ספר מלאכים כבני אדם, מאת שמחה רז עמ' 38, שבחי הראיה עמ' 13).

13. קשר מיוחד היה למרן הראי"ה קוק עם מר דיזינגוף, ופעמים רבות הוא פנה אליו, בעניני שמירת השבת בעיר תל אביב. כך למשל בתשרי תרפ"ג פנה אליו שימחה נגד חלול שבת בעבודת השדה ונגד מכירת חלב בשבת בשוק תל אביב, וסיים: "חושב אני שיש לנו רשות לדרוש מהנהגת עירינתנו הנחמדה, שתשלם את חובתה להגנת ערכי הקודש שלנו, ולא תתן את החופש לבוא עד גבול ההפקרות והאנרכיה הצבורית" (אגרת הראיה, ח"ד, אגרת א קמז). ובכ"ז טבת לאחר שטופל הענין הוא חוזר וכותב: "הנני מוצא לי לחובה קדושה, לכפול את הודאתי לכבודו, על כל אשר פעל עד כה לכבודו של ישראל ולכבוד דתנו הקדושה, בסיודור כבוד השבת בהעירה החביבה תל אביב שתחת שלטונו. ואני ג"כ מבקש על להבא, לחזק ולאמץ את היסוד החיוני של עמנו בשמירת כבודו של יום הקודש, הנותן לנו לח ועצמה ונשמה יתרה, להתקדם על ידה בתחייתנו הלאומית. ביחוד אדוני, בדברים שהם בפומבי... שלא להניח שום חילול שבת בעירתנו היקרה... ע"י... הבאים לעשות שמה מקנה ומסחר ביום קודש" (אגרת א קנה).

בג' ניסן תרפ"ג הרב פונה שוב "ע"ד השאלה החוקית העומדת כעת בתל אביב, בדבר שמירת השבת וקדושתו, כי עלינו חובה לסתום מיד את פיות מסטיננו שמה באנגליה בבית"ה הנבחרים, האומרים, שהתכונה הישובית החדשה שלנו היא מנגדת לדת, וזאת היא להם כבר תואנה של

אחרי שנים מבאר הרב לתנועת המזרחי את תפקידה (של התנועה) במהלך הגאולה וביחס לציונות: "כל המפעל המעשי הוא הגוף הציוני. האומה עם כל גודלה וחסנה הרוחני, לא תוכל בשום אופן להיות מצטמצמת רק בהעוגה הצרה של חלומו של ד"ר הרצל. מקוראים אנו מיד לזרוק את הנשמה בהגויה המחוטבת הזאת, כדי שתהיה ראויה באמת לשמה". "כך שידוע שמקור הציונות, הוא המקור הקדוש העליון, התנ"ך... "ונשמה זו אי אפשר שתהיה נזרקת בתנועה כל זמן שעל מצחה חקוק אות קין זה שהציונות דבר אין לה עם הדת". וסיים הרב ואמר שזה חקוי שפל, הרבה יותר מחפיר מהחקוי הציורי של שנוי מקום המקדש שב"תל אביב" [אלטנוילנד], שבצדק הרעיש עליו אחד העם את המחנה" (אגרת תקעא משנת תרע"ג).

עוד בשנת תרס"ה נפתחה "הגימנסיה העברית" ביפו (שנקראה אח"כ גימנסיה הרצליה). גימנסיה זו חרתה על דגלה את דגל החינוך הלאומי החילוני ללא כל יחס לערכי האמונה והדת. הראי"ה קוק כתב על כך: "הגימנסיה עם כל היתרון שלה, בהשפעתה על תחיית השפה והטקטיקה החיצונית של הלאומיות, חטאה הרבה לרוח ישראל, במה שעשתה כל קודש לחול, וזהו תחילת הרקבון ובסיס של התבוללות גרועה, שפריה מוכרח לצמוח ראש ולענה, במשך איזה דורות" (אגרות הראי"ה ג, עמוד קנח). אמנם דוקא שלילה זו עוררה וחזקה את הצורך לחזק את החינוך התורני, בית ספר תחכמוני בתחילה, ואח"כ את שאיפתו הכללית של הראי"ה ליסוד ישיבה מרכזית בירושלים. **השלילה הרוחנית עם כל חומרתה, היוותה בעצם קיומה כח מעורר דוחק לחזוק הרוח ופניה מעשית אל הקודש שבירושלים, בירת ישראל.**

כ. בית הכנסת הגדול בתל-אביב

למשמעותו של בנין בית הכנסת בתל אביב ישנה חשיבות כללית רבה. יסוד בית הכנסת הינו הגלוי והבטוי לשיבת השכינה לציון, יחד עם חזרת ישראל מהגלות, ולהופעת הקדושה הגנוזה של התנועה הציונית כולה.

התנפלות רחבה על כל מעמדנו היסודי בתכונה הפוליטית. עיי"כ הדבר האחד... תהיה התקבלותה של החקה ע"ד קדושת השבת במלואה הדתי" (שם אגרת א קעו). ובכ"א אדר הוא כותב: "הנני בזה להודיע לכבודו את שמחת לבי בראותי את רצון העיריה להגן על כבוד קדשי עמנו בכל אשר תשיג ידה... אבקש מכבודו שלא למסור עדיין את הנוסח להממשלה, עד אשר נועץ יחד ונמצא דרך סלולה שתביא עצת שלום בין כל המפלגות ותשמור על אחדותה של העיריה היחידה שלנו היקרה לנו כבבת עיני" (שם אגרת א שו).

בשנת תר"צ, כעשרים שנה אחרי תחילת יסודה של העיר, ביי"א בניסן, ימי חנוכת המשכן, — התקיימה חנוכת בית הכנסת הגדול במרכז תל אביב.

הרב צבי יהודה קוק, בנו וממשיכו של הראי"ה קוק כתב על כך, כי "בחגיגת אבן הפינה הראשונה לבית הכנסת של תל אביב, אמר אדוני אבי מורי ורבי הרב זצ"ל, כי הנה בזה ביסודו של הבנין המקודש הזה, מודיע ומכריז ישובנו החדש, וקריית משושנו תל אביב בראשו, — כנגד כל המשחיתים ומשטינים — כי יש לו חלק באלהי ישראל, כי אחוז ומושרש הוא בנחלת ד' ותורתו, בכל תוקף קדושתה"¹⁴.

יש להבין כי "קביעות בית כנסת, עם תוכן עבודתו וקדושתו, בעיר ישראלית, היא כקביעת מזוזה — בבית ישראלי".

צריך עוד להבין כי "השראת הקדושה של המקום המקודש הזה — הבית הגדול אשר בתוך העיר ומרומה — נובעת ממקור עניינו של מקום מקדשינו האחד, של בית בחירתנו העליון, הנישא בראש ההרים: ירושלים הרים סביב לה וד' סביב לעמו מעתה ועד עולם. כאן הוא יסודה של קדושת המקום בישראל, וכל בית כנסת — מקדש הוא (תשובת הרמב"ם, ביי"א או"ח סי' ג). כלומר קדושת המקדש בעצמה מתגלה ומתנוצצת בבתי כנסיות של ישראל, בכל מקומות פזוריהם, והשכינה שהיתה שורה במקדש, בהיות ישראל בארצם, גלתה איתם לארצות הגלות ושורה בבתי כנסיות שם.

על כן אמרו חז"ל ש"עתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל שיקבעו בארץ ישראל" ו"בתי כנסיות שבבבל על תנאי הן עשויות" (מגילה כח:–כט.), כי קביעותן וקדושתן בגולה הן לזמן מוגבל, עד עת בא הגאולה, שעתידין אז להקבע בארץ ישראל.

עפ"י זה יש להתבונן כי תנועת העליה לא"י היא בעצמה שיבת השכינה לציון. הזעזועים הקשים שנעשו בעולם היו דרכים עקיפות ושונוות כדי לזרז את שיבת ישראל לציון. הרוח האלהית הגדולה הממלאת את לבב כל ישראל באידיאלים כלליים ונישאים, במחשבות לאומיות ומעשיות גרמה לשכחה ולניתוק הציונות ממקורה הקדוש. טרדת העשייה האדירה גרמה לה לציונות שתכריז כי "דבר אין לה עם הדת", כעין שכתב אחאב על שערי שומרון כי הוא כופר באלקי ישראל. "בית יעקב לכו ונלכה" קראו הביל"ויים, בלח העצמי

14. מהרב שלמה אבינר שליט"א שמעתי כי רבנו הרצ"י אמר כי לתל אביב מעלה מיוחדת במה שאין בה בתי עבודה זרה וכנסיות כלל.

הגנוז בנו, נעשה ונצליח, רק ביכולתנו לבד תלוי הדבר, סברו, אך את שם די שמכוחו ולשמו כל המפעל — לא הכירו. הנה לעומת כל זאת הקמת בית כנסת במרכז תל אביב הוא הודאת הישוב כולו כי יש לו חלק באלקי ישראל.

ולשונו של הרב צבי יהודה זצ"ל כך היא: "העקירה הנוראה והאיומה, שנעקרו בתי כנסיותינו ובתי מדרשנו שבתפוצות הגולה... (בשואה)... לעומת מהלך הגידול של קבוץ גלויותינו וישוב ארצינו... גמר חיסולה של הגלות מופיע בסילוק משכנות הקודש שמתוכה... באין מקומות של שכינה (בגלות) ואין שכינה בהם, מתברר כי אין שם מקום מציאות לישראל".

העקירה הזאת בעצמה (מהגלות) — הולכת ועושה את ההנחה שלהם (בארץ), וחוזרת (השכינה) ובאה למקום כבודם האמיתי (של ישראל) לבית חיותם: בתי הכנסיות ובתי המדרשות באים ונקבעים בארץ ישראל.

ולאור הבנה כזאת — כמה מתגדל ומתכפל הערך והתפקיד של **בית הכנסת ובית המדרש**, אשר **לתל אביבנו, לעיר ראשיתנו, קרקעיתנו** הקבועה והקיימת הזאת" (לנתיבות ישראל א, מבצר הקודש לישראל ולארצו, עמ' נב-ו).

באותה דרשה של חנוכת בית הכנסת הגדול בתל אביב, הוסיף ובאר מרן הראי"ה קוק כי הבטוי "מקדש מעט" נאמר בפרט על בתי כנסת שבחוץ לארץ, שהם זמניים ועשויים שם על תנאי, לכן קדושתם ממועטת. אבל בתי כנסיות שבארץ ישראל קרויים "מעוון", כמו שכתוב: "מעוון אתה היית לנו" (תהלים ז, א). — "ומשום כך גדול ערכו של הבית הגדול הזה, שאנו מחנכים היום, שישמש **מעוון של קדושה, תורה ותפילה, לעיר העברית הזאת, הגדולה לאלקים**".

אמנם עשרים שנה חלפו עד שהוקם בתל אביב בית כנסת מרכזי זה¹⁵, אך גם דבר זה צריך להבין בראיה עמוקה ואמיתית: הראי"ה קוק הסביר כי כלל הבניה של העיר וההרחבה הכללית היתה כהכנה אל בית הכנסת, כמו שכל מלחמות דוד בכל אויביו היו הכנה למטרה הגדולה של בניית בית המקדש: "וגם עכשו... כשרבבות מאחינו נקבצים לארצינו, לבנות שממותיה ולקומם

15. עוד בשנת תרע"ג נשאל הרב ע"ד קנית מקום מרכזי לבית כנסת, כי בגלל התרחבותה המהירה של העיר, השתנה מקום המרכז, והיה צריך להעתיק את מיקום בית הכנסת לשם. תשובת הרב היתה: "שהדבר נכון וישר לבנות את בית ד' במקום היותר קרוב ושוה לכל הפרָורים החדשים" וגם "אין שום איסור למכור את המגרש (הישן) לכל בר ישראל, כדי לבנות בדמיו את בית הכנסת (המרכזי), במגרש המרוצה מהסכמת הקהל". רק כדי לחבב את הקודש דרש, שהמגרש הישן לא ישמש לדבר בזוי (אגרת תקמו, בכרך ב עמ' קעז).

הריסותיה, וגם הקימו את העיר הגדולה הזאת, שהיא תפארת לארצינו ולישראל, הרי ברור שכל העבודות האלו הן מכשירים והכנה לקדושה הגדולה שעתידיה להתגלות כאן במהרה בימינו". והרי גם כל בנינה החמרי של א"י הוא הכנה הכרחית לפני גלוי המדריגות הרוחניות של האומה, ו"כל עבודה חמרית שיהודי עושה כאן בארץ ישראל, אם הוא חורש, זורע נוטע, בונה או עובד להרחיב את החרושת והתעשייה בארצינו, הרי זה כהכנה לגלוי המדריגה הגדולה של הרוחניות הצפונה בגאולת ישראל".

אם כן לסיכום אומר הרב: "משום כך לא היה האיחור בבנין בית הכנסת הגדול הזה מעורר בנו דאגה יתירה, כי היינו בטוחים, כי כל עבודת הבנין וההתפתחות הנפלאה של העיר הזאת, היא הכנה לקדושה שתתגלה בבנין הגדול הזה" (מאמרי הראי"ה א, עמ' 246).

הראינו לדעת כי "קיומה של עיר ישראלית מקושר הוא עם רוממות בנינו של בית הכנסת שבתוכה". כך גם נאמר בגמרא (שבת יא.): "כל עיר שגגותיה גבוהין מבית הכנסת לסוף חריבה, שנאמר 'לרומם את בית אלקינן ולהעמיד את חרבותיו'" (עזרא ט). תפקידו של בית כנסת בעיר הישראלית הוא כתפקידו של בית המקדש שבירושלים ביחס לארץ כולה, רוממות הערך והתכלית של בית המקדש לעבודת ד' לתורה ולנבואה נותנת משמעות ותכלית לכל הצביון החברתי והלאומי, ובזה יש לח' של קיום ועמדה לכל המפעל, וכך הדבר גם בבית-כנסת שהוא מקדש מעט ביחס לעיר ולכל עניניה.

כך מבוארים הדברים בדברי הרב הראי"ה קוק בעין איה שבת (פ"א אות כה), על דברי חז"ל המובאים לעיל:

"המרכז היותר גבוה ונשא שבחיים, הוא קדושת החיים לשם ד' יתברך, וכל מעשיך יהיו לשם שמים... על כן אם באומה הישראלית, ששם ד' שנקרא עלינו הוא כלל קיומנו והצטיינוותינו... אם נקודות חילוניות יעשו חלילה בלב האומה רמים ונשגבים יותר מהשאיפה של קדושת ברית ד' שעמנו, שעל זה מורה בנין בית כנסת... הרי נוטל בזה כל יסוד המקיים ומחייה את האומה בחיות האלקית שלה".

צריך להבין כי בית כנסת אינו איזה תכשיט חיצוני לחיים, אלא הוא מקום "הנערך בערך עומק גוף החיים הישראליים, כערך הבתים העיקריים, מקומות החיים בעצמם, ועליהם הוא מתרומם, להורות שמטרת כלל החיים

ופרטיהם ישתעבד לתכלית עבודת ד' ושם ד' שנקרא עלינו בכלל האומה, ומסתעף לפרטיה".

התפישה שבית כנסת הוא קישוט ותוספת יופי דתי לעיר, היא תפישה המצויה אצל הגויים, "האומות עושות כן, כדי להשקיט את המיית רגשות האמונה שבתוכן", ומחשבה והדרכה כזו "היא רעה מאד ומביאה נזק והספד נורא למצב קדושתן של ישראל, שיסוד תורת ד' אשר אתנו היא שהיא כולה מליאה חוקי חיים ונקראת תורת חיים".

על כן מסכם הרב ואומר (באות כו, שם): "על כל חכם בעדתו להשתדל ראש לכל דבר, שתהיה הפנייה הראשית של כלל עם ד' לקדושת שם ד' ויסוד התורה בחיים, שלא להניח לשאיפות אחרות לרשת חלילה את מקום הקודש, ואז תקום העדה בצביונה הרוחני" כראוי לה.

כא. אזרחות כבוד ונאום הפרידה

הראייה קוק החל לכהן כרב ביפו והמושבות בשנת תרס"ד למשך כ-10 שנים. בסוף ימיו, לאחר שהות של שנים מספר בחו"ל, עלה לכהן ברבנות בירושלים, ואח"כ יסד את הרבנות הראשית לישראל, ושמש כרבה הראשי הראשון של האומה.

הראיה האלקית בעינו התודרת והמעמיקה של הראייה זצ"ל בעניני גאולת ישראל, שבאו לגלוי בתחילת רבנותו ביפו תל אביב לא פסקה עד סוף חייו¹⁶. קשר החיבה וההערכה העמוק בין אנשי תל אביב לרבם הראשון האוהב לא פסק, ו"כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם". ובשנת תרצ"ד החליט ועד העיר תל אביב להעניק לרב תאר אזרח הכבוד של תל אביב. במעמד זה, שאירע כחצי שנה לפני פטירתו של הרב סיכם הראייה את קשורו האמיץ לעיר תל אביב. קשר קודש אמיץ שעל ידו נתיסדה העיר תל אביב בנקודת הקודש שבה. בדברי פרידתו אלו הביע "רגש הכרת תודה לאבות קרית משישנו תל אביב, שנתנו לי היום תואר אזרח תל אביב".

"זכינו ב"ה, להיות נוכחים בשעה שהעיר העברית עלתה במחשבה להבראות, ובשעה שהולכת ב"ה ונבנית, מתגדלת ומתרחבת". "הרבה ניסים הזמין לנו הקב"ה עד שהגענו לכאן, הקב"ה נתן לנו כוח לבנות את תל אביב ולשמרה.

16. יש לציין כי גם בהיותו רב ראשי בירושלים היה מכונה בפי הרב חיים זוננפלד ורבנים אחרים בשם "הרב דיפו".

זה יותר משלשים שנה שזכיתי לבוא לחוף ארץ הקודש ובי"ה שזכינו לבנין גדול יותר של אי"י, ובי"ה שזכינו לראות בעינינו שמתקיימים חלומותינו הקדושים" (מאמרי הראי"ה א, עמ' 266).

בדרשתו זו העמיק הראי"ה להבהיר שוב את יסוד ההבדלה שבין קדושת הלאומיות הישראלית לבין זו האנושית: מבית המקדש טרם נחרב יצאו קוי אורה של מוסר וצדק, לאנושיות כולה. תורת האמת של ישראל התפשטה גם לגוים. אך אנו העם הנבחר מיוצר האדם לחיות חיי תורה, — וארצינו נבנתה למטרת קיום התורה, שבשבילה נתן לנו ד' את הארץ, "בעבור ישמרו חוקיו ותורותיו ינצורו". גם לעמים נתנה התורה, אבל לא כדי לחיות על פיה, אלא כדי ליהנות מאורה. מהישרים שבין האומות הקולטים את אור התורה בישרות אנו רוכשים ידידים ומעריצים, אבל מהתופסים דברים עקומים מהתורה אנו סובלים צרות ועלבונות. "אין אנו לומדים מהגויים את החיים הפנימיים שלנו — זהו תפקידנו העצמי.

השבת היא יסוד קדושתם של החיים ופנימיות תכלית ימי המעשה. שמירת השבת והבנת ערכה בישוב המתחדש בא"י מבררת את יסוד קדושת החיים הלאומיים הישראליים. הראי"ה נדרש לבאר את ענינה של השבת עפ"י עומק הרעיון הגנוז בה, שהוא הוא הממלא משמעות וענין בצורה שכלית ומבוארת לאנשי תל אביב:

הברית שנקבעה בינינו ובין רבונו של עולם היא ע"י השבת, שענינה העקרי הוא להודיע שהעולם שנברא עפ"י הרצון של מקור הצדק — יגיע סוף סוף לצדק המקווה הזה. ועל כן הדרך הנכונה לגאולה השלימה היא ע"י זכות השבת, "שאם נשמור עליה, אז יראו כל עמי הארץ כי שם ד' נקרא עלינו ויראו ממנו יראת הרוממות".

בדברים אלו ואחרים שהושמעו ע"י הראי"ה אזרח הכבוד של תל אביב, התקבלה שוב הארה רוחנית לאנשי תל אביב, הקרובים אל העשייה והבנין, המושפעים מהתרבות המערבית ומצורת החשיבה האנושית. הארה רוחנית ממקור הקודש והצדק שהתפשטה בעולם מהמרכז המקודש לישראל שבירושלים ובבית המקדש, לשכלול הופעת הגאולה השלימה.

יפו לעתיד לבוא בדברי חז"ל

חז"ל מסרו לנו כי "עתידה ירושלים שתהא מתרחבת והגלויות (היהודים העולים מהגלות) באות ונינוחות תחתיה — שנאמר כי ימין ושמאל תפרוצי" (פסיקתא דרב

כהנא סוף רני עקרה). וכבר נודע מה שאמרו חז"ל שעתידה ירושלים להיות מתרחבת בכל צדדיה, ושערי ירושלים עתידין להיות מגיעין עד דמשק (ספרי דברים א, שיר השירים רבה פ"ז, י). אמנם לא נודע מהו גבול התפשטותה לצד המערב, וזהו שנאמר (שם): "הוי לרוחב, לאורך מנין? שנאמר ומגדל חננאל עד יקבי המלך" (זכריה יד, י).

ומה הם אותם "יקבי המלך"? יש אומרים שהכונה ל"ים האוקינוס", ויש אומרים "שיחיא דיפו". ומבארים המפרשים שלפי הפירוש הראשון האוקינוס הוא יקב של מלך מלכי המלכים הקב"ה, וזהו "יקבי המלך", ולפי הפירוש השני הכונה ליקבי המלך שלמה שהיו ביפו. גם רש"י בזכריה (יד, י) פירש: "יקבי המלך — ים האוקינוס, שתגיע ירושלים עד סוף העולם, ועד ליקבים שחצבם מלך מלכי המלכים".

ולמדנו מדבריהם שעתידה ירושלים שתתפשט גם לצד מערב עד ליפו, ועד לים האוקינוס שממנה והלאה.

עוד מובא בדברי רבותינו מסורת מחז"ל כי "... כל כסף וזהב אבנים טובות ומרגליות הנטבעים בכל יום מן הימים, הנה אותו הים מושבע להביא הכל אל ים יפו, כי כל מה שנטבע מששת ימי בראשית עד זמן שלמה המלך ע"ה, הכל הקיא ים יפו אל שלמה המלך ע"ה, ומשם נתעשר. ומן אותו עת שמת שלמה המלך ע"ה עד עתה, שהוא זמן קיבוץ גלויות, הכל יבוא לעתיד לבוא אל ים יפו והוא יקיא אותה אל היבשה, ומלך המשיח יחלק לכל אחד ואחד לפי חלקו הראוי לו..."

"... וכל זה יהיה לאותן שהקפידו על ממונם וגופם ונשארו גשמיים שבעים בממון רב, אבל אותן שלא חשו לגופם ולממונם, רק חשו לרוחם ונפשם בלבד, עושה עמהם הש"י כמה טובות לעשותן בריה חדשה ולהוליד אותם אל הגן עדן התחתון".

(ילקוט ראובני, וזאת הברכה, בברכת יוסף עמי' עא, ד"ה ודע כי מסורת בידינו, בשם המהרח"ו מספר טוב הארץ. ומובא בס' חסד לאברהם, מעין שלישי נהר כב)

נספח א

מכתב הראיה לרב אהרונסון

שנכנס לכהן אחריו כרבה הראשי של תל אביב יפו

ב"ה. ירושלים ט"ז אלול התרפ"ג

ברכת השנים מלאה נהרה, לכבוד **עדת ה' הקדושה והמאושרה**

שהיא **לעד על ראשי כנזר ועטרה**, וחדרי לבבי מאירה כחמה זכה

קהלת הקדש יפו ותלאביב תובב"א,

ליום שמחת לבה ולב כל ישרי לב בארץ הצבי,

עליון יכוננה סלה, בשיבת שאר־ישוב שאר יעקב לתפארת ועוז,

לחנוכת הרבנות הראשית המפוארה **לעדה הכבודה היושבת על סף ארץ חמדה**

בהופעת כבוד האורח הנכבד והיקר אוצר הסגולה,

הרב הגאון הנודע בשערי בת רבים לשלם ולתהלה,

מהור"ש אהרנסון שליט"א

לכהן בה פאר לבוא בתור הרב הראשי,

ביחד עם כבוד הרב הראשי הרב הגדול לתורה ותעודה **מוהרב"ח עזיאל שליט"א**,

יחד באהבה נאמנה לשם קדוש ישראל ומושיעו

לרומם קרן תוה"ק וקרן עם ה' ונחלתו בהררי קדש,

עם כבוד הרה"ג חכמי משרד הרבנות המשמשים מאז בקודש,

איש כרום מעלתו ותפארת חכמתו, תורתו ויראתו הטהורה.

יהיו כולם ברוכים בברכת שלום, הכלי המחזיק ברכה.

וברוך אתה חביבי, כהן צדק מזרעו של אהרן הדבק במידותיו,

בנואך אל קרית התפארת לישראל לשמחה ומז"ט לאורך ימים טובים.

כנפשך היקרה ונפש המוקירך באהבה מברכך,

יבא בשם ה' ממעמקי לב ונפש.

ידי"ע דוש"ת באהבה רבה. (ידיד עוז דורש שלום תורתך).

האיה"ק (הרב אברהם יצחק הכהן קוק)

עבד לעם קדוש על אדמת הקדש

תוב"בא מתגורר כעת בהר הכרמל.

גֵּאוֹן גְּלִים

שְׁתֵּי פְעָמִים עָלָה אוֹקֵינוֹס וְהִצִּיף אֶת־הָעוֹלָם: אַחַת בְּדוֹר אָנוֹשׁ וְאַחַת בְּדוֹר הַפְּלִגָּה. עַד הֵיכֵן עָלָה בְּרֵאשׁוֹנָה וְעַד הֵיכֵן עָלָה בְּשֵׁנִיָּה? בְּרֵאשׁוֹנָה עָלָה עַד כִּיפִי בְּרֵבְרֵיָאָה (מִיֵּצֵר גְּבֻרָטָר) וּבְשֵׁנִיָּה עַד עֶכּוֹ וְעַד יָפוֹ וְעַמֵּד שָׁם לְעוֹלָם. "וְאָמַר עַד פֹּה תָבֹא וְלֹא תוֹסִיף וּפֹה יֵשִׁית בְּגֵאוֹן גְּלִידָה" (איוב לח, יא) עַד "פֹּה" תָבֹא — עַד "עֶכּוֹ" תָבֹא וְלֹא תוֹסִיף; "וּפֹה" — בְּ"יָפוֹ" יֵשִׁית בְּגֵאוֹן גְּלִידָה.

(ירושלמי שקלים פרק ו, הלכה ב;
בראשית רבה פרשה כ"ג בסוף; פירוש רד"ל ומהרז"ו שם)